

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Arvo Valton, <i>Félpercesek</i> (Pusztay János fordítása).....	3
Csúcs Sándor: <i>Reguly Antal és a Magyar Tudományos Akadémia</i>	7
Harsányi Péter: <i>Egy élet a tudomány és a nyelv szolgálatában</i>	12
Zaicz Gábor: <i>Maticsák Sándor 60 éves</i>	15
Csúcs Sándor: <i>Reguly Archívum az interneten</i>	19
Tóth Viktória, Kovács Laura, Dorogi Zsófia: <i>Anu Raud kiállítása az ELTE Finnugor Tanszéken</i>	23
Kubinyi Kata: <i>Egyetemi Anyanyelvi Napok</i>	25
Sild Orsolya: <i>Tovább a Borostyánkőúton</i>	29
Csúcs Sándor: <i>A 37. Finnugor Szeminárium</i>	31
Vojter Kitti, Adamovský Vít, Derényi Róbert, Pataki Júlia, Sild Orsolya: <i>Beszámoló a XIII. finnugrisztikai téli egyetemről</i>	35
Krónika.....	37

A címlapon Toldy (Schedel) Ferenc (1805-1875) az akadémia titkára 1835-1861, Reguly Antal legfőbb hazai támogatója

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404-19664314-36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXX. évfolyam, 2. szám

2025. június

Kedves Olvasóink!

Ez év tavaszán 92. életévében elhunyt Raija Bartens a Helsinki Egyetem nyugalmazott professzora, kiváló finnugor nyelvész és műfordító. Tavalyi első számunkban (FV 2024/1: 11-13.) köszöntöttük és mutattuk be tudományos és fordítói életművét.

Nemrég ithagyott bennünket Társaságunk hűséges tagja, Paczolay Gyula is, a finnugor közmondások elismert kutatója és az észtek elkötelezett barátja. Róla Harsányi Péter nekrológjával emlékezünk.

Az elmúlt hónapokban két kedves kollégánk is betöltötte hatvanadik életévét. Szerkesztőségünk és a Reguly Társaság nevében köszöntjük ebből az alkalomból Társaságunk elnökét Sipos Máriát és Maticsák Sándort a debreceni egyetem professzorát. Jó egészséget és további eredményes munkálkodást kívánunk mindkettőjüknek.

Idén ünnepeljük a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának kétszázadik évfordulóját. Ez ösztönzött arra, hogy röviden összefoglaljam mindazt, amit az MTA és Reguly Antal kapcsolatáról tudunk. Hiszen az akadémia a kezdetektől támogatta Reguly kutatóútját és a hagyatékában maradt kéziratok kiadásáról is gondoskodott.

Regulyt idézi a *Reguly archívumot* bemutató cikkem is. Ruttkay-Miklián Eszter, Gulyás Zoltán és munkatársaik óriási munkát végeztek el, minden dicséretet megérdemelnek.

Az ELTE Finnugor Tanszékének aktivitását mutatják az Anu Raud kiállításáról, illetve az Egyetemi Anyanyelvi Napokról készült beszámolók.

Több újabbban megjelent könyvről esik szó a Báthory téka könyvbemutatójáról, illetve a 37. Finnugor Szemináriumról készült beszámolóban. Közülük a finnugor szempontból fontosabb kiadványokra később visszatérünk.

Érdeklődéssel várjuk az augusztusban esedékes Nemzetközi Finnugor Kongresszust, amelynek honlapján már megtekinthető az elfogadott előadások listája. Ha jól számoltam, kb. 250 előadásra kerül sor, közülük negyvenet tartanak hazánkfiak.

Lapzárta után került sor a Reguly Társaság közgyűlésére, június 6-án ezúttal az Országos Idegennyelvi Könyvtárban. A közgyűlés rendben lezajlott, Társaságunk anyagi helyzete szilárd, részletes beszámolót októberi számunkban közlünk az eseményről.

Végül a szokásos buzdítás: továbbra is várjuk a különböző eseményekről szóló beszámolókat, könyvismertetéseket, tanulmányokat, műfordításokat.

Csúcs Sándor

Arvo Valton, Félpercesek

Idén tavasszal jelent meg a tavaly elhunyt kiváló észti író *Félpercesek. 120 miniatűr* c. kötete Pusztay János fordításában. Ismertetésére később visszatérünk. Az alábbi mutatványokat a fordító engedélyével közöljük.

Ó, azok a történelmi pillanatok és rezsimek, amikor élni félelmetesebb volt, mint meghalni! Utólag meg kell magyarázni, mégis miért és hogyan éltünk, és nem részesítettük előnyben a halált. Vajon azokban az időkben, amikor a politikai hatalom állandóan gyilkolta az alattvalóit, az öngyilkosságok száma alacsonyabb volt-e – mert nem akartuk megfosztani a hatalom urait a munkájuktól?

* * *

Az élet soha nem egyszerű, csak az élethez való viszonyulás lehet egyszerű.

* * *

Az egyenlőség a szaunában nyilvánul meg, amikor levetjük a fürdőköpenyt és a mellünkről a kitüntetések. Az egyik test piroslik a megevett mangótól, a másik görnyed az öregségtől, de a gőz tanyájában ők mind egyenlők. Az egyenlőség fennáll a temetőben is. Az egyik síron márványszobor, a másikon korhadó kereszt, de a föld alatt egyenlők vagyunk. Az egyenlőség olyan eszmei jelenség, ami csak kevés helyen nyilvánul meg.

* * *

Megharagudott rám a képviselő társam, amikor azt mondtam, hogy pacifista vagyok. Megszidott az erdész üzletember, amikor azt állítottam magamról, hogy természetvédő vagyok. Megvetést arattam a vegán szakácsnál, amikor megemlítettem, hogy mindenevő vagyok. Dorgáló szavakat hallottam a filozófustól, amikor azt mondtam, hogy eklektikus vagyok. Csak csúfondárosan mosolyogtak, amikor írónak neveztem magam. S mivel a mosoly a megvetésnek viszonylag szelíd formája, folytattam hát az írást.

* * *

Kicsit mintha váratlanul jelent volna meg az interneten a reklám egy intézményről, melynek neve „Boldoggá teszlek benneteket”. Húzos név, de azonnal felmerült a gyanú, nem akarják-e a feltételezett ügyfelet valamivel becsapni. Időbe telt, mire kinyomoztam, hogy ez az intézmény rózsaszín szemüvegeket kínál eladásra.

A szabályok arra valók, hogy megszegjék őket, de ehhez előbb meg kell ismerni a szabályokat. De megszeged azokat a szabályokat is, amelyeket nem ismersz, viszont ebben az esetben elvész a fele élvezet.

*
* *

Többször fel kell dobni a követ, míg az végül a levegőben lóg, ez volt a tudomány felől a levegőbe hajított és egy ideig ott lógott kérdés. A matematikusok nem találtak rá választ hosszas számolgatások után sem, de a filozófusoknak több válaszuk is volt.

*
* *

A tudós foglalkozása divatban van. Nem vizsgáltam statisztikát, de a tudós hivatás a harmadik helyen lehet a közismert ősi foglalkozások után. Hogy ebben a népszerű foglalkozásban maradjon az ember, minden kutatónak fel kell találnia magának a tudományt, vagy mások, már elismert szereplők sarkában kell kocognia. Mindenféle ostobaságból lehet tudományt csinálni, ahogy ezt az évente megvédett doktori munkák mutatják – amelyek között természetesen van néhány százalék komolyan veendő téma is. Én is tettem egy próbát: kísérleti csoportot hoztam létre hét békából, öt sünből és három varjúból. Megmutattam nekik különböző országok zászlait és feljegyeztem, hogyan reagáltak ezekre. Nemde lehet a tudós is teljesen pártatlan. Megállapítottam, hogy a kísérleti alanyok legelőnkebben a kék-fekete-fehér lobogóra¹ reagáltak. A tudományos fokozatot Botswana egyetemén nyertem el.

*
* *

Ugye én egyfolytában csak írtam. Amikor valamelyik hősöm kezdett ellenkezni, elküldtem egy lakatlan pálmászigetre. Ott egyedül lévén nem volt más mit tenni, mint megnyugodni. Az írónak szüksége van az írás élvezetén kívül egy kis ismeretre is. Például arra, hogy vannak pálmászigetek, és ott rátör az emberre az unalom. De a legfontosabb az, hogy az írónak van ereje, hogy a szereplőjét úgy megbüntesse, ahogy kell.

*
* *

Amikor a zord Szibériába deportáltak, nyitott szemmel a vigasztalan tágas sztyeppét láttam. Ha becsuktam a szemem, csak Észtországot láttam. Sajnos, nem lehetett ott csak csukott szemmel lenni, születésem ténye parancsolta, hogy életben maradjak.

*
* *

¹ Az észti lobogó színei. (A ford. megjegyzése.)

Bár szemérmesen bevallom, hogy ennek az itteni szövegnek a szerzője vagyok, jól tudom, hogy minden gondolatomnak és alakomnak sok társszerzője van, akik közül többen inkább szerzők, mint én magam.

*
* *

Ismert, nagyon idegesítő körülmény, hogy a műanyag nem bomlik le a természetben és veszélyezteti az élőlényeket, hogy kiszorítja őket a Földről. Megkérdeztem a műanyag gyártóját, hogy ezt tudva miért nem állítja le a termelést. Egyszerű volt a válasz: nem lehet befejezni, ha már egyszer elkezdték.

*
* *

Összehívták a világértekezletet, amelynek demokratikus módon határoznia kellett arról, hogy a klímaváltozást be kell fejezni és olyan klímát kell hagyni, amilyenben megszoktuk az életet. Sajnos, elfelejtették meghívni magát a klímát, vagy az nem jelent meg a hívásra. A klíma később mondhatta, hogy nem is hallott az értekezlet határozatáról, és csak változott tovább.

*
* *

A művész munkának mondja a játékait. Így is lehet, mivel munkaeszközként használja a hengszereket, az ecseteket és a golyóstollakat. Ezek használata kelti a munka illúzióját. Sok munkás játéknak nevezi a tevékenységét, így könnyebb elviselni a kínlódást. A megnevezés számít.

*
* *

Az éhes Jónás egy nyilvános étkezébe akart menni testét erősítendő, de ehelyett egy vegetáriánus bálna gyomrába jutott, ahol az ottani emésztőnedvek nem tudták, mihez kezdjenek egy ilyen vendéggel. Amikor az ismert szerző szomorúan végződő Piroska-meséjéhez hozzáragasztották később a szerencsés befejezést, hogy a vadászok felvágta a farkas hasát és élve és egészségesen kiszedték belőle a nagymamát is meg Piroskát is, nincs semmi okunk szemrehányást tenni a kétezer éves mesének, hogy Jónás egészségesen került ki a bálna gyomrából. Mit tudnánk mi egyáltalán az életről mesék nélkül.

*
* *

Gyengéd emberi suttogás egy hajszálnyival jobba tudja változtatni a világot, a harsány üvöltés erre nem képes. Ha nem is az egész világot, de talán legalább szeretett hozzátartozóinkat, akik képesek meghallani a suttogást.

*
* *

A szeméthegek olyanok, mint a tájékoztató művek és még annál is több. Áttekintést adnak az emberek mindennapi életéről, szokásairól, élvezeteiről, arról, mit részesít előnyben, mit vet meg. Gondolatok a jövő régészeire -- a ti mai szeméthegeitek számukra majd a tudományos munka alapvető forrásai lesznek. Nézzétek át szekrényeiteket és raktáraitokat, mennyi olyan dolog van ott, amit évek óta nem használtok és nem is fogtok használni. Mondjatok le róluk a jövő régészei javára, s talán ők is gondolnak majd rátok.

*
* *

A zene mindenk fölé. Tanuljátok mege meghallgatni, hogyan énekel a halivadék a vízben, hogyan zizegnek a fákon a bimbózó levelek májusban, hogyan csörömpöl a vaskor a feltatláló lelkében, hogyan szipog a fekvő Vénusz a festményen, hogyan remegnek a szerelmes szempillái, hogyan sír fel a gondolat a zseni fejében, hogyan suttognak a csillagok az égen.

*
* *

Anyagilag támogattam az unokámat, hogy megtömhesse a hasát és vehessen magának új lábbelit. Ehelyett ő okostelefont vásárolt, és most naphosszat nyomogatja, megfélemedezik az evésről és csizmára sincs szüksége. Az új nemzedék mindig bölcsőbb az előzőnél.

*
* *

Tudvalévő, hogy az igazi művészek szüksézuak, ha alkotásaikról kell beszélni. De akkor, amikor feltettem nekik különösen ostoba kérdéseket, megnyíltak és elkezdtek kioktatni.

*
* *

A megoldatlan problémákat besorolják az értelmetlen problémák kategóriájába, ezzel meg is oldják őket. Ilyen jellegű megoldásokkal foglalkozik több tudós, a politikusokról és üzletemberekéről nem is szólva.

*
* *

Többször kijelentettem, hogy nem ölök meg egyetlen rovar sem, ha azok nem támadnak meg. Az önvédelem meg van engedve akkor is, ha tisztelettel viszonyulsz is az élethez. Nem tudom, mit gondolnak a rovarok a nagylelkűségemről, nem is fontos, a lényeg, hogy én magam tudom. Albert Schweitzert ismerték azok, akik találkoztak vele Gabonban, vagy azok, akik hallották őt Bachot játszani. Én nem ismertem őt személyesen, de nagyon tiszteltem. Ezért próbáltam békét kötni a szúnyogokkal, de nekik más volt az érdekük. Ha megmagyarázták volna nekem, hogy az életükhöz szükséges vércsepp nekem nem olyan lényeges, hogy az orvosnál a vérvizsgálathoz sokkal több vért adok, akkor sem hallgattam volna meg őket.

Reguly Antal és a Magyar Tudományos Akadémia

Az alapításának kétszázadik évfordulóját ünneplő Magyar Tudományos Akadémia mindig támogatta a finnugor nyelvrokonsággal kapcsolatos kutatásokat. Így volt ez a kezdetekben is.

Mint ismeretes 1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen ajánlotta fel Széchenyi István egy esztendei jövedelmét a nemzeti nyelv gyarapítására. Példáját mások is követték, így két év alatt már jelentős alaptőke gyűlt össze erre a célra. Az országgyűlés 1827-ben fogadta el „A hazai nyelv művelésére föllálandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról” szóló törvényt. Az Akadémia 1830-ban kezdte meg tényleges működését Teleki József elnökletével.²

1840-től adták ki a *Magyar Academiai Értesítő* c. folyóiratot, amely rendkívül értékes adatokkal szolgált írásom témájához.

A történet, mint az *Értesítő* második számából megtudjuk 1841. február 8-án kezdődött. Az Akadémia kisgyűlésén a titoknak beszámolt Maár Bonifác³ győri történetészprofesszor két leveléről. Ezekben Maár támogatást kért korábbi tanítványára, az akkor Finnországban tartózkodó Reguly Antal számára.

Az előzmények: Reguly 1840. szeptember 9-től az év végéig Vaasa városában élt. Ekkor már beutazta Finnországot, jól beszélt finnül és a számi (lapp) nyelvvel is megismerkedett. Ezekben a hónapokban döntött úgy, hogy életét a magyar-finn rokonság kutatásának szenteli. Döntéséről írt a szüleinek, Villax Ferdinánd zirci apátnak és finn barátainak.

Korábban azt hittem, és Regulyról szóló könyvemben le is írtam, hogy Reguly Vaasából írt győri tanárának Maár Bonifácnak is (Csúcs 2019: 33). Véleményem Korompay Bertalan állításán alapult (Korompay 1989a: 118), aki két idézetet is közölt az állítólag Maárnak írt levélből. Ilyen levélről azonban nem történik említés Viljo Tervonen könyvében (Tervonen 2006), és a Reguly Archívumban sem található. Az archívum anyagában található egy levél, amelyet Reguly Maárnak írt Szentpéterváron, 1843. május 5-én, tehát évekkel később. A Korompaynál található idézetek azonban megtalálhatók Reguly levelében, amelyet rokonának Villax Ferdinánd zirci apátnak írt 1840. szeptember 30-án. Korompay tehát tévesen tartotta a levél címezettjének Maár Bonifácot. Nincs rá közvetlen bizonyíték, de indokolt az a feltevés, hogy vagy Villax Ferdinándtól vagy Reguly édesapjától szerzett tudomást Maár Reguly utazásáról és tudományos terveiről. És kérésükre írt az ügyben Toldy Ferencnek.

Visszatérve a kisgyűlésre, Toldy javaslatára pénzbeli támogatást ígértek Regulynak, ha elfogadja az Akadémia által kitűzött feladatokat. Egyúttal bizottságot

² Minderről részletes leírás olvasható az MTA honlapján az MTA200 menüpontban.

³ Maár Bonifác (1788-1855) bencés szerzetes, 1821-től harmincegy éven át volt a történelem professzora a győri királyi jogakadémián.

választottak a feladatok összeállítására. A bizottság néhány hónap alatt elkészítette a feladatok listáját és azt az 1841. május 3-án tartott kisgyűlésen elfogadták és 200 ezüst forint támogatást adtak. A további támogatást Reguly választól tették függővé. A 31 pontból álló lista megjelent a Magyar Akadémiai Értesítőben (AkÉrt. I. év IV. szám 53–58. l.), ma már az interneten is olvasható.

Reguly 1841. június 26-án Szentpéterváron kapta meg az akadémia levelét és a pénzt. Ettől kezdve az akadémia megbízottjának tekintette magát és ez erős motivációt jelentett számára.

Toldy Ferenc a továbbiakban is legfontosabb támogatója volt Regulynak, nemcsak szóban, hanem tetteiben is. Javaslatára 1841. szeptember 5-én az akadémia közgyűlésén 200 forintot szavaztak meg Regulynak. (Ezt az összeget 1842-ben kapta meg.)

Reguly 1842 tavaszán készült el az akadémiától kapott feladatokra vonatkozó jelentésével, amit Toldy május 2-án kapott meg. A Reguly ügyével foglalkozó bizottság meglepően gyorsan, már május 4-re elkészítette saját jelentését. Ez egyértelműen pozitív volt, a bizottság tagjai javasolták Reguly további anyagi támogatását. Az akadémiának azonban ekkor nem állt rendelkezésére a szükséges összeg, ezért Toldy a nádornak írt a királytól remélt támogatás érdekében. Fáradozása, ha nem is azonnal, de eredményes volt, mert 1843. november 25-én a nádor arról értesítette Széchenyi István alelnököt, hogy Reguly 1000 forint támogatást kap a királytól. Közben 1842 novemberében az akadémia nagygyűlésén két részletben fizetendő 1000 forint támogatást szavaztak meg Regulynak. Ezek az összegek azonban csak 1844-ben érkeztek meg Szentpétervárra (január 8-án a királyi segély, március 5-én és 22-én az akadémiai támogatás). Reguly ekkor már Szibériában volt, anyagi ügyeit legfőbb támogatója Baer akadémikus intézte. Baer rendezte Reguly adósságait, illetve a pénz egy részét utána küldte.

Reguly, akit 1843. október 7-én az akadémia levelező tagjává választottak, terjedelmes levelekben számolt be Toldynak oroszországi útjáról. Toldy a leveleket az Akadémiai Értesítőben publikálta, illetve felhasználta a Reguly-albumban megjelent írásához. Reguly nagy gyűjtőútja két év tíz hónapig tartott, 1843 szeptemberétől 1846 augusztusáig. Ezalatt nemcsak Toldynak írt, hanem Baerrel is levelezett. Baer a kapott információkat szentpétervári német nyelvű lapokban tette közzé, így azok Pestre is eljutottak.

Itthon 1844-ben az akadémikusok körében egyéni gyűjtést is indítottak, ez közel 700 forintot eredményezett. Sőt az akadémia kezdeményezésére országos gyűjtést is indítottak. 1844 május 5-én Teleki József az akadémia elnöke Veszprém megyét kérte fel ennek lebonyolítására. Ez a gyűjtés két év alatt 1400 forintot eredményezett.

Szentpétervárra visszatérve Reguly 1846 novemberében hat ládába csomagolva elküldte Pestre az akadémiának 82 tárgyból álló néprajzi és régészeti gyűjteményét, valamint 56 kötetnyi könyvet. Miután egy térképrajzoló segítségével

elkészítette az Észak-Urál minden korábbinál pontosabb térképét, a németországi Freiwaldauba utazott, hogy gyógykezeltesse magát. Itt találkozott Széchenyi Istvánnal, az akadémia alelnökével, aki – mint Szíj Enikő kutatásaiból tudjuk – sokat fáradozott annak érdekében, hogy Reguly Oroszországban megkapja a neki szánt pénzeket. Reguly 1847 szeptemberében egy rövid időre hazatért. Október 13-án és 14-én Pestre látogatott, találkozott Toldyval, együtt átnézték Reguly gyűjteményét és közreműködtek katalogizálásában. Ekkor készítette Barabás Miklós a Regulyról fennmaradt egyetlen portrét. Toldy az akadémia 1847. november 8-i ülésén számolt be Reguly utazásáról és az utazás eredményeiről. „Ezt követte egy az academia teremében kiállított, 82 számból álló ethnographiai gyűjtemény, úgy némelly osteologiai tárgyak bemutatása a titoknak által, melyeket a tisztelt utazó, éjszaki utazása közben gyűjtött” (AkÉrt VII (1847): 298). Ezen az ülésen bemutatták Regulynak az Északi-Urálról készült könyvmatos térképét is.

1847 novemberétől 1849 április végéig Reguly ismét Németországban gyógykezelte magát. Toldy Ferenc továbbra is támogatta, könyvtárosi állást ajánlott neki az általa vezetett Egyetemi Könyvtárban. Reguly 1850 januárjában foglalta el állását és azt haláláig lelkiismeretesen ellátta. Az akadémiával való kapcsolata sem szakadt meg. Levelező tagként szorgalmasan eljár az ülésekre, jó személyes kapcsolatot alakított ki akadémikus-társaival, Toldyn kívül Hunfalvy Pállal, Brassai Sámuellel és Ipolyi Arnoldddal.

1850. szeptember 16-án tartotta Reguly székfoglaló előadást az akadémián, *A dzungár nép és annak a magyarral állított fajrokonsága* címmel. Az előadás ugyanabban az évben nyomtatásban is megjelent, majd Szíj Enikő ujraközölte az általa szerkesztett Reguly-kötetben (Szíj 185–196). Reguly kifejti, hogy nincs semmi bizonyíték a dzungár – magyar rokonság feltevésére, és csak az elfogulatlan, rendszeres tudományos kutatás adhat biztos választ a nyelvrokonság kérdésére.

1851. május 24-én az akadémia történettudományi osztályának kis gyűlésében hangzott el Reguly Antal levelező tag tudósítása Hell Miksa historiai kéziratairól, mely a magyar–finn kérdést tárgyalja. Hell Miksa volt annak az expedíciónak a vezetője, melyben Sajnovics János is részt vett. Az expedíció egyrészt csillagászati megfigyelések végett utazott Norvégiába, másrészt azért, hogy megvizsgálják a magyar – lapp nyelvrokonság kérdését. Az utazás eredményeként született a Sajnovics féle Demonstratio. Hell maga is érdekődött a magyarok eredete iránt. Ilyen irányú latin nyelvű kéziratos feljegyzéseit vizsgálta meg Reguly. Ő finn tudásának köszönhetően – helyesen – arra az eredményre jutott, hogy Hell tévesen értelmezte a térképen olvasott karjalai helyneveket, és ezért gondolta azt, hogy a magyarok Karjalából származnak. Reguly szakvéleménye megjelent 1851-ben az Akadémiai Értesítőben (151–156), ujraközölte Szíj Enikő (200–205).

1856 nyarán Reguly két előadást tartott az akadémián a térképéről. Ezekről Szij Enikő minden felelhető információt összegyűjtött és publikált, beleértve az előadások részben töredékes és kéziratban fennmaradt fogalmazványait is (Szij 433–452). Az első előadásban (1856. június 2-án) térképészeti módszereit, illetve magát a térképet mutatja be. Valamikor június folyamán megkapta a Hoffmann-féle expedíció⁴ eredményeiről beszámoló I. kötetet és az expedíció által készített térképet. Mindkettőt alaposan áttanulmányozta és a június 30-i második előadásán, amennyire a fennmaradt töredékből meg lehet állapítani saját térképe és a Hoffmann-féle térkép összehasonlításáról volt szó. Reguly – joggal – úgy látta, hogy az összehasonlítás igazolja saját térképe megbízhatóságát és az összeállítás során végzett lelkiismeretes munkáját (Szij 449).

Szij Enikő publikálta újra azt a szakvéleményt is, amelyet Toldy Ferenc és Reguly Antal írt alá. Ebben Magyar László Afrika-utazó könyvének kiadását támogatják (Szij 131–135).

Az 1850-es években Toldy folyamatosan noszogatta Regulyt, hogy adja ki az általa több nyelvből gyűjtött anyagot. Sajnos eredménytelenül. 1857 őszén Reguly kijelentette, hogy képtelen anyaga feldolgozására. Toldy azt javasolta, hogy vegye maga mellé Hunfalvy Pált. Hunfalvy, – az akadémia könyvtárosa, aki már 1851-ben megismerkedett Regulyval – szívesen vállalta a munkát, ami 1858 májusáig tartott. Ekkor Reguly félbeszakította, azzal az ígérettel, hogy majd ősszel folytatják. Erre, sajnos nem került sor, mert Reguly 1858. augusztus 23-án váratlanul meghalt.

Mint az elmondottakból kiderül, Reguly ezekben az években törlesztett valamit az akadémiával szembeni adósságából, a tőle elvárt legfontosabb feladatot, vagyis az általa gyűjtött értékes nyelvi és néprajzi anyag publikálását, azonban nem tudta teljesíteni. Ennek valódi okát ma sem tudjuk. Toldy Ferenc és mások Reguly betegségét hozták fel magyarázatul. Több mint száz évre és a magyar tudósok több generációjának munkájára és az akadémia anyagi támogatására volt szükség Reguly anyagának megfejtéséhez és közzétételéhez.

Reguly halála után édesanyja az akadémiának adta át fia tudományos hagyatékát. Reguly mari (cseremis), mordvin, csuvas és szamojéd anyagát Budenz József tette közzé az 1860-as évektől kezdődően az akadémia folyóiratában, a Nyelvtudományi Közleményekben. Ennél sokkal nagyobb munkát jelentett a manysi (vogul) és hanti (osztják) szövegek közzétele. Ezekhez ugyanis Reguly a helyszínen nem készített fordításokat vagy magyarázatokat. Az északi-manysi anyaggal közös munkájuk idején megismertette Hunfalvyt, aki 1864-ben *A vogul*

⁴ Az Orosz Földrajzi Társaság 1847-ben és 1848-ban expedíciót indított Hoffmann ezredes vezetésével az északi Urál tanulmányozására. Az expedíció tagjai magukkal vitték és a helyszínen felhasználták Reguly térképének másolatait. Az expedíció eredményeit két kötetben publikálták. Az I. kötet 1853-ban, a II. 1856-ban jelent meg. Az I. kötetben nem említik Reguly térképét, de a II.-ben Hoffmann azt írja, az expedíciónak nagy hasznára volt (Szij 458).

föld és nép c. könyvében az akadémia megbízásából megjelentette az északi-manysi szövegeket. A többi manysi és az összes hanti szöveg azonban érthetetlen volt számára, megfejtésükkel hiába kísérletezett. 1888–1889-ben Budenz József biztatására Munkácsi Bernát utazott a manysikhoz, és nemcsak Reguly szövegeit fejtette meg, hanem maga is terjedelmes nyelvi anyagot gyűjtött. A teljes anyag az akadémia kiadásában jelent meg 1892 és 1902 között.

Reguly terjedelmes (több mint 17 ezer sornyi) hanti anyagát Pápay József fejtette meg 1898–1899-es hantiföldi expedíciója során. Pápay a Reguly gyűjtötte anyagból öt szöveget (négy hőséneket és egy medvéneket) már 1905-ben publikált, egy további medvéneket Fazekas Jenő adott ki 1934-ben. A többi hőséneket 1944 és 1965 között Zsirai Miklós, az ő halála után pedig Fokos Dávid tette közzé négy kötetben, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia adott ki.

A fentiekben vázlatosan soroltam fel azokat az eseményeket és tényeket, amelyek Reguly Antal és az akadémia szoros kapcsolatát bizonyítják. Ebben a kapcsolatban, mint láthattuk, kiemelkedő szerepet játszott Toldy Ferenc az akadémia titkára, aki 1841-ben kezdeményezője volt Reguly anyagi támogatásának, és aki a továbbiakban is mellette állt. Nemcsak szóban, hanem írásban is. Ugyanis az 1850-ben megjelent Reguly-albumban közölte *Reguly utazásai* c. terjedelmes tanulmányát, amelyben Reguly levelei és más források alapján részletesen beszámolt az 1839 és 1849 közötti évek történéseiről. Ma is ez az írás a Reguly-kutatás legfontosabb forrása.

Az elmondottak alapján talán olvasóink is egyetértenek abban, hogy Reguly támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia alapítói szándékának megfelelően járt el, a hazai finnugor nyelvtudomány elkötelezett támogatója lett és maradt mind a mai napig.

Csúcs Sándor

Irodalom

- Csúcs Sándor (2019), Reguly Antal. Élete és műve. Reguly Társaság, Budapest.
 Korompay Bertalan (1989a), Reguly finnországi leveleiből. In: Finn nyomokon. A szerző kiadása. Budapest. 112–125.
 Szij Enikő (szerk.) [2013], Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. Tinta Könyvkiadó. Budapest. Bibliotheca Regulyana 6.
 Tervonen, Viljo (2006), Matkalla tutkijaksi. Unkarilaisen Antal Reguly'n kirjeitä vuosilta 1839–1840. Toimittaneet ja suomentaneet Viljo Tervonen ja Liisa Rumohr-Norio. SKS. Helsinki.
 Toldy Ferenc (1850), Reguly utazásai. In: Reguly-Album. Kiadta a Reguly-Társaság. Pest. V-CXXIX 1. (1. még Szij 2013: 209–265.)

Egy élet a tudomány és a nyelv szolgálatában

Paczolay Gyula (1930 – 2025)

Egy kisváros életében ritka ajándék, ha olyan ember él és dolgozik közöttük, aki egész életét a tudás, a tanítás, a kutatás és a közösség szolgálatának szenteli. Paczolay Gyula ilyen ember volt – neve nemcsak a vegyészmérnöki pályán, hanem a magyar és nemzetközi közmondáskutatás világában is ismertté vált. Élete utolsó szakaszában csendesen visszavonult, és most végleg búcsút vett tőlünk. Hosszú, tartalmas pályája és alkotásai azonban tovább élnek, példát mutatva arra, milyen maradandó értékeket hagyhat maga után egy ember.

Családi háttér és iskolai évek

Gyula bácsi 1930. november 2-án született Ercsiben, egy tanárcsalád első gyermekeként. Édesapja, idősebb Paczolay Gyula magyar–történelem szakos tanár volt, édesanyja, Váczi Eszter Irma a család meleg szívé központjaként segítette gyermekei útját. Egyetlen testvére, Irma énektanárként dolgozott Ercsiben, ahol évtizedeken át nagy szeretet és megbecsülés övezte. A hetvenes–nyolcvanas években összegyűjtötte a még élő népdalokat a településen, amelyek 2011-ben a Hagyományok Háza gondozásában jelentek meg könyv formájában. A szellemi örökség és a könyvek iránti szeretet már otthon természetes közeg volt a két testvér számára.

Gyula bácsi tanulmányait a kunszentmiklósi Baksay Sándor Református Gimnáziumban kezdte, majd az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett. Már gimnazistaként is élénken érdeklődött a világ jelenségei iránt – a reál és a humán tárgyak egyaránt vonzották. Hosszas töprengés után végül a vegyészmérnöki pálya mellett döntött, de már ekkor megmutatkozott sokoldalúsága, amely későbbi munkásságát is jellemezte.

A mérnöki pálya kezdete

1953-ban szerzett vegyészmérnöki diplomát a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, amely akkoriban az ország egyik legfontosabb műszaki képzőhelye volt. Első munkahelye az Inotai Alumíniumkohó volt, majd 1956-tól a budapesti Fémipari Kutatóintézetben dolgozott, ahol kutatói tehetsége hamar megmutatkozott. A hatvanas években már komoly eredményeket ért el a műszaki tudományok terén, 1962-ben elnyerte a műszaki tudományok kandidátusa címet is.

1963-ban visszatért alma materébe, a Veszprémi Vegyipari Egyetemre, ahol több mint három évtizeden át tanított. A Fizikai Kémiai Tanszék docenseként generációk sora tanulta meg tőle nemcsak a kémiát, hanem azt is, mit jelent

tisztességgel, pontossággal, elkötelezettséggel élni és dolgozni. Sokan emlékeznek rá szigorú, de igazságos, mindig érdeklődő és segítőkész oktatóként.

A közmondások birodalmában

A hetvenes évek végén új, izgalmas kutatási terület vonta magára figyelmét: a közmondások világa. A „Tudományok és rendszerek” című könyvhöz gyűjtött anyag közben figyelt fel arra, hogy bizonyos közmondások több nyelvben is nagyon hasonló módon léteznek. Ez az egyszerű felismerés új szellemi szenvedélyt szült: a közmondások összehasonlító vizsgálatát.

1979-ben jelent meg első tudományos közleménye a közmondásokról az Ethnographia című folyóiratban. Ettől kezdve egyre nagyobb lelkesedéssel fordult a szólások és közmondások irányába – nemcsak magyar, hanem számos más nyelven is. Nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint hogy feltérképezze az emberi tapasztalatok kollektív bölcsességének formáit, ahogyan azok a különféle nyelvekben közmondásokként megjelentek.

Gyula bácsi különösen kedvelte a „Többet ésszel, mint erővel” közmondást, amely az észszerűség és a megfontoltság fontosságát hangsúlyozza. Egy másik kedvence az „Addig üsd a vasat, míg meleg” volt, amely nemcsak Európában, hanem Japánban és Kínában is ismert, és Erdélyben az „Addig hánts a hársat, míg hámlik” változatban él. Ez a mondás különösen jelentős, mivel az első feljegyzett magyar közmondásként tartják számon. A „Borsót hány a falra” közmondás is a kedvencei közé tartozott, amely az eredménytelen erőfeszítésekre utal, és már az 1598-ban, Bártfán megjelent első magyar nyomtatott közmondás-gyűjteményben is szerepel.

Munkásságában kiemelt figyelmet fordított a közmondások kulturális és nyelvi változatosságára. Például a „Nem esik messze az alma a fájától” közmondás észt és finn megfelelője „Nem esik messze a fenyőtoboz a fájától”, amely a helyi növényvilághoz igazodik. Ezek az apró különbségek is tükrözik a közmondások helyi sajátosságait és a kultúrák közötti kapcsolatokat.

Művek és nemzetközi elismerés

Gyula bácsi neve mára nemzetközileg is ismertté vált a közmondáskutatás világában. Legjelentősebb munkája a „European Proverbs in 55 Languages – With Equivalents in Arabic, Esperanto, Hebrew, Hindi, Japanese and Malay” című hatalmas gyűjtemény, amelyet 1994-ben adott ki a Veszprémi Egyetem. Ez az 1.455 közmondást tartalmazó mű több mint félszáz nyelven hasonlítja össze ugyanazokat az alapvető emberi megállapításokat – elképesztő vállalkozás, amely évekig tartó, szisztematikus munkát követelt.

A könyvet az ENSZ Nyelvi és Kulturális Szakosztálya is ajánlotta a nemzetközi felhasználásra, ami jól mutatja, mekkora nemzetközi elismerést váltott ki ez az összegző munka. Azóta is számos hasonló kiadvány követte, például a TINTA Könyvkiadónál megjelent „Többnyelvű szólás- és közmondásgyűjtemény”, amely 340 magyar közmondás megfelelőit sorolja fel több idegen nyelven.

Gyula bácsi rendszeres előadója volt a világ számos nyelvészeti és folklorisztikai konferenciájának: szerepelt Athéntól Oxfordig, Rómától Tokióig, és előadásait mindig nagy érdeklődés kísérte.

Az észti kapcsolat

Külön fejezetet érdemel Gyula bácsi és az észti kultúra kapcsolata. A hatvanas évektől kezdve tanulmányozta az észti nyelvet, és barátságokat épített ki észti tudósokkal. Közreműködött Veszprém és az észtiországi Tartu közötti testvérvárosi kapcsolat létrehozásában is, és sokat tett azért, hogy az észti kultúra Magyarországon is ismertté váljon. Az Észti Intézet és a Magyar–Észti Társaság egyik legaktívabb alapító tagja volt.

Az észti kultúrával való kapcsolata sokszor megihlette – több művében is szerepelnek észti közmondások, és több nyelvészeti tanulmányát is ennek a kapcsolatnak szentelte. 2020-ban külön tanulmányt is írt az észti szólásokról, amelyek közül számos a magyaréhoz hasonló tanulságot hordoz.

Közélet és hitvallás

A rendszerváltás idején sem maradt távol a közügyektől: 1988-ban az MDF veszprémi szervezetének egyik alapító tagja volt, majd 1991–1993 között a helyi szervezet elnökeként is dolgozott. Tagja volt az MDF országos választmányának és külügyi bizottságának is, ahol különösen a nemzetközi kapcsolatok, az identitás és a kulturális örökség témái álltak hozzá közel.

A közéletben való részvételét mindig csendes határozottság, értékalapú gondolkodás jellemezte. Nem a politikai viták, hanem az eszmék, az elvek és a hosszú távú közösségi célok vonzották.

Díjak, kitüntetések, elismerés

Gyula bácsi munkásságát több díjjal és elismeréssel is jutalmazták. Megkapta többek között a Mária-kereszt kitüntetést is, és számos szakmai szervezet ismerte el tudományos és oktatói tevékenységét.

A szakmai kitüntetéseknel azonban talán még fontosabb az a tisztelet és szeretet, amely egykori diákjai, kollégái és olvasói szívében őrizi emlékét.

Számukra ő nemcsak tudós volt, hanem tanító is – olyan ember, aki életével példát mutatott a következetes, értékteremtő gondolkodásra és munkára.

Utószó

94 év. Majdnem egy évszázadnyi elkötelezett szolgálat a tudománynak, az oktatásnak és a közösségnek. Gyula bácsi élete arra emlékeztet bennünket, hogy a tartós érdeklődés, a gondos munka és a kitartás időtálló értéket teremthet – olyan életművet, amely túlmutat egyetlen szakmán vagy korszakon. A kémcsövek és a közmondások világa elsöre távolinak tűnhet, de az ő életében természetesen kapcsolódott össze: mindenben az összefüggéseket, a mintázatokat és az emberi tapasztalat mélyebb értelmét kutatta.

Harsányi Péter

Maticsák Sándor 60 éves

Ötvenedik születésnapját tíz esztendeje egy 222 lapos kéziratos kötet köszöntötte (Maticsák Sándor 50 éves. Debrecen, 2015. A Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai). A köszöntő írások között *Maticsák – ved'gemen'* címmel én is méltattam jeles kollégámat, majd hozzávetőlegesen 40 tisztelője írt röviden kapcsolatukról, ezt követte az ünnepelt publikációs jegyzéke és válogatás írásaiából, végül Keresztes László *In honorem Alexandri Stephani Maticsák quinquagenarian* című sorai zárták a kötetet.

Maticsák Sándor 1965. május 4-én, Kisvárdán született – ugyanúgy mint Papp István és Keresztes László –, és ott is érettségizett. 1984-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetem (a mai Debreceni Egyetem) magyar–oroszl szakjára nyert felvételt. Az utóbbi szakot a finnugorral felcserélve 1990-ben vette át magyar és finnugor szakos tanári diplomáját. Szakdolgozata a mordvin helynévanyag tipológiai és etimológiai szempontú feldolgozása volt. Ebben az évben az egyetem finnugor tanszékének tanársegédje lett. Az 1990-es évek elején a tanszék kidolgozta a finnugor és a finn B-szak programját (akkortájt mi a pázmányon a finnugor program elkészítésének láttunk hozzá – ez az évtized a hazai finnugor szakos képzés jeles időszaka volt). Az oktatói ranglétrán gyorsan feljebb és feljebb kúszott: 1997-ben a tanszék adjunktusa, 2003-ban docense lett, majd végül 2005-ben a tanszék vezetője mint egyetemi tanár. 1992-től 1996-ig a Jyväskyläi Egyetem magyar lektoraként működött. 1997-ben PhD-fokozatot

szerzett, 2003-ban habilitált, majd 2017-ben megvédte akadémiai doktori disszertációját. 2012-ben a Finn Fehér Rózsa rend lovagja kitüntetést nyerte el, 2019-ben pedig a helsinki finnugor társaság külső tagjának választotta. Hazai kitüntetései között van a Debreceni Akadémiai Bizottság emléklakettje (2020), a Debreceni Egyetem Tanárképzéséért-díj (2021) és – a két legfontosabb – a fővárosi Zsirai Miklós-díj (2023) és az Akadémiai-díj (2024).

A Debreceni Egyetemen 35 esztendeje, fiatal tanársegédként kezdte el oktatói tevékenységét, és azóta egyetemén és Finnországban is a diákok százait tanította. Debreceni előadásai a magyar nyelv kérdéseivel (A magyar nyelv eredete, A magyar mint idegen nyelv, Európa nyelvei), a finn nyelvészet legkülönbözőbb területeivel (A finn nyelv fejlődése, Finn leíró nyelvtan, Finn hangtan, Finn alaktan) és a finnugrisztika alapvető összefoglalásaival (Uráli összehasonlító nyelvészet, Finnugor hangtörténet) foglalkoznak. Hozzávetőlegesen húsz szemináriumot tartott eddig Debrecenben, magyar, finn és finnugor szakos hallgatóknak. Finnországban lektori tevékenysége, magyar nyelvtörténeti, leíró nyelvészeti és országismereti előadások és szemináriumok mellett 1994–1995-ben a Tamperei Egyetemen magyar nyelvtanfolyamokat vezetett kezdőtől felső fokig. – Végül 2000-től részt vett (2009-től alprogram-vezetőként) az egyetem nyelvtudományi doktori iskolájának finnugor nyelvészeti alprogramjában.

Kutatási területei legfontosabb önálló művei alapján a következők: a finnugor nyelvészet, a fennológia, a mordvinisztika, a magyar mint idegen nyelv és a művelődéstörténet. Első jelentős munkája *A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere* (Debrecen, 1995). A finnugor helynévtan egyik jelentős kötete a *Settlement Names in the Uralian Languages* (szerkesztette; Debrecen–Helsinki, 2005, in *Onomastica Uralica* 3). Eddigi legfontosabb műve a Zsirai *Finnugor rokonságunkjával és Hajdú Bevezetés az uráli nyelvtudományba* című alkotásával azonos értékű *A magyar nyelv eredete és rokonsága* (Bp., 2020). Másik kiváló műve a *Megtalált szavak. Az orenburgi expedíció (1768–1774) Volga–Káma-vidéki finnugor anyaga* (Debrecen, 2024). Ebben az expedíció gyűjtötte finn–volgai és udmurt szóanyagot dolgozza fel. További finnugor lexikológiai munkái közül megemlítem a *Rokon nyelvek szótárait* (társszerző; Bp., 2014). Mordvin vonatkozású munkái közül kiemelem *A mordvin írásbeliség kezdetei* (Debrecen, 2012), *The Beginnings of Mordvin Literacy* (Hamburg, 2017) és *Gerhard Friedrich Müller és Johann Eberhard Fischer 18. századi szójegyzékeinek mordvin anyaga* (Debrecen, 2016) című kötetét. Elsősorban a finn szakos hallgatók számára készült a *Ki kicsoda Finnországban?* (társszerző; Debrecen, 2012) és az eddig öt kiadásban megjelent *Finn nyelvkönyve* (Debrecen, 2002). A művelődéstörténet és a lexikológia vonatkozásában két kitűnő művet adott ki. Az egyik: a *Vándorló napok: a hét napjainak megnevezése az európai nyelvekben* (Debrecen, 2005), a másik: *A mókusbőrtől az euróig. Pénznevek etimológiai szótára* (Bp., 2018). A magyar mint idegen nyelv

tekintetében a Hungorolingua-sorozat valamennyi kötetében, társszerzőként publikált (1. *Magyar nyelvkönyv kezdőknek / középfeladókknak / haladóknak / külföldieknek* (Debrecen 1991; 1993; 1999; 2015 / 2016). A kontrasztív nyelvészet területén egy finnországi sorozat, a *Hungarologische Beiträge* 3. és 6. számaként jelent meg a *Finnisch-ugrische Untersuchungen I. és II. kötet* (Jyväskylä, 1995, ill. 1996). Ennek társszerkesztője volt.

A tudományos közélet egyik meghatározó alakja. Korábban a hungarológiai tanácsnak (1996–2001) és a nemzetközi magyarságtudományi társaság választmányának (2001–2007) volt a tagja. Napjainkban a magyar uralisztikai bizottság tagja (2003–), a debreceni nyelvtudományi doktori iskola finnugor nyelvészeti alprogramjának vezetője (2009–), az MTA nyelvtudományi bizottságának tagja (2018–), az ICFUC (= International Committee of Fenno-Ugric Congresses) magyar nemzeti bizottságának tagja (2002–), az ICFUC nemzetközi bizottságának tagja (2005–) és az ICFUC végrehajtó bizottságának póttagja (2015–).

Néhány oktatásszervezői területet sorolok fel, ahol ünnepeztünk vezető szerepet vállalt. A Debreceni Egyetem BTK tanulmányi és oktatási bizottságának elnöke (2007–2010), a BTK oktatási dékánhelyettese (2007–2010), az egyetem oktatási bizottságának tagja (2007–2010, 2014–2019), az egyetem szenátusának tagja (2010–2012, 2017–2020) és az egyetem tanárképzési kollégiumának tagja, majd elnöke (2008–2010, ill. 2014–2019). Jelenleg is a debreceni akadémiai bizottság alelnöke (2020–) és a magyar akkreditációs bizottság bölcsészettudományi bizottságának (2018–) tagja.

Tudományos tevékenysége kongresszusok szervezésére, illetőleg lebonyolítására is kiterjedt. A VII. nemzetközi finnugor kongresszusnak (Debrecen, 1990) szervezőtitkára, a VIII. nemzetközi finnugor kongresszusnak (Jyväskylä, 1995) szervezőbizottsági tagja volt. Emellett az V. nemzetközi hungarológiai kongresszusnak (Jyväskylä, 2001) a főtitkára, a VI. nemzetközi hungarológiai kongresszusnak (Debrecen, 2006) pedig a társelnöke.

Eddigi pályafutása alatt egy sor folyóiratnak, gyűjteményes kötetnek, többek között a finnugor (1990, 1995) és hungarológiai (2001) kongresszus kötetének a szerkesztője. A Nyelvtudományi Közlemények szerkesztőbizottsági tagja (2006–), technikai szerkesztője (2013–2016), majd szerkesztője (2017–). Egyeteme szakfolyóiratának, a *Folia Uralica* Debreceniensianának 1995-től kezdve a társszerkesztője. A Hungarológiai Füzetek (Jyväskylä, 1996–1999) szerkesztője, a Hungarológia (Bp., 1999–2000) társszerkesztője. A *Hungarologische Beiträge* (Jyväskylä, 1993–2001), a *Mediárium* (Debrecen, 2007–2012), a Hungarológiai Évkönyv (Pécs, 2000–2008), az *Onomastica Uralica* (Debrecen–Helsinki, 2000–2010) és a *Lähivordlusi / Lähivertailuja* (Tartu, 2009–) szerkesztőbizottsági tagja.

Végezetül debreceni kollégámmal, majd lassan negyven esztendeje barátommal – akit személyesen Matinak, Sanyinak, sőt Sanyicseknek nevezek –

néhány izgalmas, érdekes közös pillanatunkat, illetve életünk egy-két hasonlóságát szeretném felidézni.

A groningeni egyetem 1991-ben rendezett szimpoziúmára Keresztes Laci, a harmadik mordvinos autójával mentünk. Többen vezettünk, csak ünnepeztünk ült folyamatosan a kocsik jobb oldali hátsó ülésén, és a mindenkor sofőrnek sikeresen szurkolt. A konferencia főnökének, Honti mesternek vacsorameghívására az autóban lévő kevés ülőhely miatt Mati – mint ifjú újonc – a holland autó csomagtartójában érkezett meg a helyszínre.

Jyväskyläi éveim alatt kétszer is meglátogattam a helyi egyetemen Matit, a lektort. Egyik alkalommal a lektor segítségével a finnugor nyelvészet európai oktatásával kapcsolatos szimpóziúmot szerveztem és vezettem. Máskor Mati javaslatára készítettem el egy népszerűvé vált magyar–finn frazeológiai szótárt. Amikor Mati volt még a lektor, a téliesített hónapokban a cirka –20 fokban jókat fociztunk az egyetemi hallgatók és a Lahdelma-család férfi tagjainak társaságában.

Mati óriási támogatásával (bár csak technikai szerkesztőként lett a műben megemlítve) készült el *A finnugor szak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen (1999–2012)* című, 131 lapos kis könyvem (2017). *A földművelés terminológiája a mordvinban* című háromrészes tanulmányomat is nagy figyelemmel és fontos adatok bedolgozásával jelentette meg a FUD-ban.

A debreceni doktori védések és más aktuális események alkalmából számos esetben megfordultam a finnugor tanszéken, és számtalan alkalommal meg lettem kínálva a legkülönbözőbb üvegekben leledző, 40 fok fölötti alkoholokkal (a söröket itt nem számolva).

Részt vettünk egy sor finnugor kongresszuson. Ezek közül Mati volt a debreceni és a jyväskyläi kongresszusok lelke, én meg a piliscsabainak a mindenese.

Síkfőkúton a kettőnk közötti hagyományos (korábbi) pingpongszártyák nagyjából döntetlenre állnak. Bár itt a focirangadók lassan elmaradtak, és a mozgás öröme később már csak a helyi tő megkerülése jelentette, az egykori meccsekre mindig szívesen emlékezünk.

Azzal dicsekedhetek, hogy Mati két fontos tevékenysége közül a) én voltam / és a legutóbbi évekig vagyok a FUD leginkább foglalkoztatott külső, azaz nem debreceni munkatársa, b) én voltam / (vagyok?) a síkfőkúti szimpóziúmok leghűségesebb, sem nem tanszéki oktató, sem nem ottani hallgató résztvevője.

Egy alkalommal feleségemmel, Évával együtt egy hétvégét Zsuzsa és Sanyi, szép és nemes nedűkben gazdag lakásában tölthettünk. Különös élmény volt a szombati vacsorán a különféle külföldi útiélmények megbeszélése mellett a mézes-mustáros csülök elfogyasztása.

Kedves Sanyicsek! Évával együtt kívánom Neked, hogy Isten éltesen sokáig erőben, egészségben és jókedvben.

Zaicz Gábor

Reguly Archívum az interneten

Februári számunkban számoltam be a Reguly Archívum bemutatójáról (Finnugor Világ XXX/1: 27–33), azzal az ígérettel, hogy az archívummal kapcsolatos tapasztalataimat lapunk mostani számában osztom meg olvasóinkkal. Meg kell mondanom, hogy az archívumban rögzített hatalmas anyag átnézése több napig tartott, de – mint az alábbiakból kitűnik – megérte a fáradságot.

Az archívum a <https://regulyarchivum.hu> címen érhető el. A látványos nyitólap gazdag menüt kínál. Az első rész magáról Reguly Antalról szól, először röviden bemutatják életét és munkásságát, majd felsorolják hagyatékát. Ebben szerepelnek levelek, naplók, útijegyzetek, térképek, nyelvtani jegyzetek, szótárak, folklórszövegek, műfordítások, dalok kottával, néprajzi tárgyak stb.

A második rész *A projektről* címet viseli. Ezen belül szó van a célkitűzésekről, ismertetik az eredményeket, szerepel benne egy *Javaslat Reguly Antal válogatott kéziratának felterjesztésére a Világemlékezet listára*, valamint felsorolják a projekt munkatársait és támogatóit. Mindezek részletes ismertetése helyett szóljanak a célokról maguk a készítőik: „Célunk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Információs Központjának Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteményében található, Regulytól származó vagy az ő munkásságához kapcsolódó eredeti kéziratok bemutatása, átírása és fordítása volt, hogy széles közönség férhessen hozzá a forrásokhoz.

Az egodokumentumok mellett kutatásunk tehát Reguly térképészeti munkásságára is kiterjedt, hiszen projektünk munkatársa, Gulyás Zoltán feldolgozta Reguly Antal Észak-Urált ábrázoló térképét és az ahhoz készült vázlatokat. Eredményei magyar nyelvű monográfiája mellett a honlapon is elérhetőek, és összekapcsolódnak a kéziratok hagyaték többi elemével. Ugyancsak szerepelnek a honlapon a Reguly által gyűjtött térképek adatai is.

A nemzetközi hozzáférés érdekében azonban a kutatás eredményét bemutató honlapnak a magyar és az orosz nyelvű változaton túl angol fordítása is készült, ahol rövid összefoglalók és a források metaadatai szerepelnek angolul, így betekintést adnak Reguly munkásságába.”

A projekt legfontosabb eredménye természetesen maga a honlap. Ennek útmutatójában olvasható, hogy „A honlapon szerepelnek olyan források is, amelyek egyelőre csak szkennelt változatban – átirat és fordítások nélkül – érhetőek el. Ezek feldolgozása remélhetőleg folytatódik, és folyamatosan kerülnek fel újabb anyagok a honlapra.”

Az eredmények között tartják számon a három kiállítást⁵, valamint a munkatársak Regulyval kapcsolatos publikációit. Ez a lista jelenleg tizenhét tételből áll.

Az archívum anyagának legfontosabb részét képezik a kéziratok, s ezen belül is a levelek, vagyis a Reguly Antalnak írt 45, és az általa írt 159 levél. Azt hiszem, Reguly leveleivel később érdemes lesz külön foglalkozni. Itt és most csak néhány megjegyzést teszek. 1840. április 28-án Reguly hosszabb levelet írt (németül) szüleinek a finnországi Laukaa községből. Ezt a levelet – mint a metaadatokból megtudjuk – nyomtatásban megjelentette A. Molnár Ferenc 1975-ben, illetve A. Molnár és Viljo Tervonen 1978-ban. Azonban nincs feltüntetve, hogy a levél 2006-ban is megjelent Tervonen könyvében (*Matkalla tutkijaksi. Unkarilaisen Antal Regulyn kirjeitä vuosilta 1839–1840.* 51–62.) Ez a fontos mű a bibliográfiában sem szerepel és talán ennek köszönhető, hogy Regulynak Finnországban finneknek írt levelei sem szerepelnek az archívumban. Pedig ezek fontosak, és Tervonen említett könyvben olvashatók is.

Az archívumban öt, pétervári barátjának, A. Kuniknak írt levél található. Ez azért furcsa, mert tudomásom szerint Reguly 32 levelet írt Kuniknak. Ezeket a leveleket May István találta meg annak idején Leningrádban. Lemásolta, hazahozta és magyar fordítással kiadta őket 1990-ben. A másolatok az MTA Könyvtárában a 6696. sz. mikrofilmen olvashatók. Mindenképpen további vizsgálat lenne szükséges archívumban közölt és a May-féle levelek viszonyának kiderítésére.

Még egy megjegyzés a levelekhez. Reguly 18 levelet írt legfőbb támogatójának, Baer szentpétervári akadémikusnak, ez utóbbi pedig 16-ot Regulynak. Baer levelei csak fénykép formájában láthatók, nincsenek sem transliterálva, sem magyarra fordítva. Ez azért furcsa, mert tudomásom szerint Szíj Enikő egyik tanítványa már sok évvel ezelőtt leírta és lefordította a teljes Reguly – Baer levelezést.

De menjünk tovább! A kéziratok következő csoportját a naplók, naplószerű jegyzetek alkotják. Reguly életének több szakaszában is vezetett naplót, bár elég rendszertelenül. Közülük itt most csak a fontosabbakat említem.

A *Finnlandi Uti Jegyzetek* c. anyag 32 füzetből áll, és Finnországban íródott, főként németül 1840. május 12-e és 1841 tavasza között. Az archívum listája a füzeteket nem sorszám szerint rendezve, hanem teljes össze-visszaságban tartalmazza. Talán emiatt is történt, hogy egyes füzetek többször is szerepelnek a felsorolásban, az 5. füzet például háromszor. Ugyanakkor több füzet (számításom szerint összesen 14) egyáltalán nincs meg az anyagban. A meglévő füzetek transliterálva olvashatók, de magyar fordítás nélkül, pedig az ELTE Finnugor Tanszékén állítólag van ennek a műnek magyarra fordított változata is.

A *Calendarium* c. napló az 1843. 09.29. és 1847. 12. 29. közötti időszak eseményeit tartalmazza, vagyis hogy melyik nap mit csinált, hova utazott, kivel találkozott. Ebben tehát a szibériai és volga-vidéki gyűjtőút eseményei is olvashatók, sajnos nem mindig kellő részletességgel. Van transliterált német és magyarra fordított változata is. Orosz fordítás viszont nincs a naplóbejegyzésekhez, pedig 2008-ban Szíj Enikő oroszul adta ki a kalendáriumot. Ebben is vannak megszakítások, így pl. az 1846. 03. 05-től 1847. 09. 27-ig terjedő időszokról nincs bejegyzés, de azután még az év végéig folytatódik a napló.

A Gyűjtések, jegyzetek című rész mindössze három tételt tartalmaz. A *Szamojéd tanulmányok*-nak csak bevezető része van transliterálva, hiszen a nyelvi anyagot Budenz József 1890-ben publikálta. Mint ismeretes Reguly Antal bizonyára még Finnországban elkezdte magyarra fordítani a Kalevalát. Lefordította a *Régi Kalevala* első és második énekét, a harmadik ének egy részét és a huszonkilencedik ének egy részletét. Az archívumban az első ének fordítása olvasható. A teljes anyagot A. Molnár Ferenc publikálta 1973-ban és 1985-ben. Harmadik tételként Reguly manysi kottáinak a fényképe látható a honlapon. Ezeket – kísérő tanulmánnyal – Szíj Enikő és Lázár Katalin publikálta 2000-ben.

A Dokumentumok c. menüpont négy tételből áll. Reguly Antal életrajzát édesapja Reguly István írta magyarul Toldy Ferenc számára az akadémiai támogatás elnyeréséhez. Fontos forrás Reguly fiatalkoráról, tanáiról. Tudomásom szerint Szilágyi Ferenc fedezte fel és publikálta 1961-ben (NyK 63: 179–188.) A dokumentum metaadatainál az olvasható, hogy nyomtatásban nem jelent meg. Ez az állítás tehát javítandó.

Nagyon fontos forrás a *Reguly ur által küldött ethnographiai tárgyak* c. jegyzék. Ez az akadémiaának átadott tárgyak listája. Nem Reguly kezeírása, de nyilvánvalóan az ő információi alapján készült. Itt magyarra transliterálva is olvasható. Csak fényképen látható Reguly Antal 1838-ban Bártfán kiállított útlevele és Grabau berlini orvos 1848. április 12-én kelt jelentése Reguly Antal egészségi állapotáról. Ez utóbbinak jó lenne legalább a transliterált változatát is közzétenni.

Mint ismeretes, Reguly munkásságában nagy szerepet kapott a térképészet. Így érthető, hogy az archívumban is gazdag térképészeti részleg található Térképek címszó alatt. Gulyás Zoltán bevezetője után az alábbiakból választhatunk: az Észak-Urál térkép változatai. Ezen belül: *Reguly Antal észak-uráli térképének kéziratos változata* (746x1083mm). Ez az őspéldány, amelyet Szentpéterváron őriznek. A térkép nem tekinthető meg, csak metaadatokkal szerepel. *Reguly Antal észak-uráli térképének nyomatos változata* (740x1100mm) Ez a változat megtekinthető az archívumban és megvan az MTA Könyvtárában is.

Reguly Antal észak-uráli térképe a Magyar Földrajzi Társaság kiadásában (175x482 mm), készült 1906-ban.

⁵ Ezekről annak idején lapunkban beszámoltunk.

Reguly Antal észak-uráli térképe az ELTE Térképtudományi Tanszékének kiadásában (370x550 mm), megjelent 1983-ban.

Reguly Antal térképének (1846) korszerű feldolgozása. A térkép kéziratos változata nyomán készítette Gulyás Zoltán.

Egy további menüpontban találhatók Reguly terepen készült térképvázlatok (8 db) és modern feldolgozásuk. Készítette Gulyás Zoltán.

Újabb menüpontban találhatók a Reguly által gyűjtött, más szerzőktől származó térképek. A térképészeti részt Gulyás Zoltán *Reguly Antal térképészeti munkássága* c. monográfiájának (Zirc, 2019.) PDF változata zárja.

A Tárgyak menüponthoz az alábbi megjegyzést fűzik a készítő: „Ezen az oldalon lehetőség van az összes tárgy böngészésére metaadatokkal és fényképekkel, emellett néhány válogatást is kialakítottunk a tájékozódást segítve.” Itt a korábban említett jegyzékben megtalálható összes tárgy szerepel, sok esetben csak metaadatokkal és azzal a megjegyzéssel, hogy nincs meg. A meglévő tárgyak színes fotókon láthatók, részletes magyarázatokkal ellátva.

Publikációk címszó alatt Reguly Antal életében megjelent munkái vannak felsorolva, vagyis a következők:

- Akadémiai székfoglaló előadása, megjelent 1850-ben Pesten.
- Az Északi-Urali térképe, Szentpétervár 1846.
- Reguly levele a térképéről Köppen akadémikusnak, oroszra fordítva megjelent 1849-ben Szentpéterváron.
- *Magyar utazó éjszakon.* Reguly levele egy barátjának (Vaasa 1840. október 6.), megjelent két részletben az Athenaeum c. folyóiratban 1841-ben.
- *Reguly Antal újabb levelei.* Szüleinek 1841. június 25-én és 1841. július 10-én írt levelek. Megjelentek uo. 1842-ben.

Az Adatvizualizáció menüpontból kiemelném a két idővonalat és az interaktív térképet. Az első idővonal a szibériai utazás eseményeit ábrázolja szemléletesen, a második Reguly Antal levelezését. Nagyon hasznos az interaktív térkép is. Minden további szószaporítás helyett azt ajánlom olvasóinknak, hogy maguk ismerkedjenek meg ezekkel a modern segédeszközökkel.

A segédletek címszó alatt található a bibliográfia, vagyis a Regulyval kapcsolatos szakirodalom felsorolása. Sajnálattal állapítottam meg, hogy a bibliográfiából hiányoznak Viljo Tervonen munkái.

Egy külön lista tartalmazza a honlapon teljes szöveggel elérhető publikációkat. Az archívumot a Helynévmutató és a Személynévmutató teszi teljessé. Mindkét mutató hat-hétszáz nevet tartalmaz, pontos adatokkal és az archívumbeli előfordulásuk megadásával.

Nyilvánvaló, hogy az archívum munkatársai rengeteg időt és energiát fektettek a projektbe. Ezért mindenképpen köszönet illeti őket. Az is nyilvánvaló, hogy az

archívum jelenlegi formájában is óriási ösztönzést adhat a Reguly-kutatásnak. Ezzel kapcsolatban néhány ötletem magamnak is van, ezért biztos gyakori látogatója leszek a honlapnak. Véleményemet összegezve, azt mondhatom, hogy a honlap tartalmilag és szerkezetileg is megfelel előzetes várakozásainknak. Logikus szerkezetű, könnyen kezelhető és a különböző funkciók jól működnek. Külön öröm számomra, hogy mint a Reguly Társaság volt elnöke mondhatok köszönetet a honlap alkotóinak, hiszen megvalósították Társaságunk egyik alapvető célját, Reguly Antal emlékének ápolását.

Csúcs Sándor

✱

Anu Raud kiállítása az ELTE Finnugor Tanszéken

Az észti kultúra szötte

Anu Raud észti költő és textilművész kiállítása lenyűgöző betekintést nyújt az észti népi kultúrába, hagyományokba és a természet szépségébe. A tárlat a Finnugor Tanszék szervezésében valósult meg, és bemutatja a művész szöveges és vizuális alkotásait is.

A kiállítás első része Raud költészetét tárja a látogatók elé, ahol az eredeti észti versek mellett magyar fordítások is olvashatók. Az alkotások témái gyakran a természettel való kapcsolatot, az észti hagyományok tiszteletét és az emberi lét misztikumát járják körül. A versek mély érzelmi töltettel rendelkeznek, egyszerre melankolikusak és felemelőek.

A vizuális anyagok között festmények, grafikák és szövött képek is megtalálhatók. A kiállított művek színvilága harmonikus, letisztult, mégis erőteljes hatást keltenek a nézőben. A népi motívumok és a modern művészi kifejezésmód ötvözése különleges atmoszférát teremt. Az egyik legmegragadóbb alkotás egy mitikus loábrázolás, amely az észti mondavilágot idézi meg.

A kiállítás célja, hogy a látogatók közelebb kerüljenek az észti kultúrához és *Anu Raud* művészi világához. Az alkotások mély gondolatokat ébresztenek, és lehetőséget adnak arra, hogy a nézők egy pillanatra megálljanak, és elmerüljenek ebben az egyedi művészeti világban. Ha szereted az irodalom és a képzőművészet találkozását, ezt a kiállítást nem érdemes kihagyni!

Tóth Viktória

Csillagszemek és kesztyűfák

Az ELTE BTK „I” épületébe tévedők könnyen elsuhanhatnak a földszinti folyosó apró kiállítása mellett, anélkül, hogy megállnának a falakat borító képek és szövegek előtt. Pedig Anu Raud textilművész és író munkásságáról másképp nem sok eséllyel szerzünk tudomást: az észti kultúra a magyar nagyközönség számára egyelőre kevésbé ismert terület. Érdeemes néhány percet a kiállításnak szentelni, mert a prózák és versek legalább olyan képgazdagok, mint a velük szemben látható textilfestmények. Bármelyik oldal felé fordulunk, meglepően élénk hangulatokkal és a természet szeretetét közvetítő jelenetekkel találkozunk.

A nyelvészet iránt érdeklődőknek izgalmas lehet, hogy az eredeti észti szövegek is megtekinthetők, de mégiscsak a fordítások nyitják meg a kaput ahhoz a népmesei, humorizáló, világteremtő alkotói hozzáálláshoz, amelyet az életmű beválogatott elemei képviselnek.

Annak sem kell azonban aggódnia, aki az irodalmon keresztül kevésbé tud kapcsolódni Anu Raudhoz: a négyesével elrendezett textilfestmények kis tárlata a művész vizuális munkáit is felvillantja előttünk. Az otthont jelentő jurtasátor, a szabadságot szimbolizáló, soklábú fehér ló és a máglyát körülálló emberek ősi mítoszokat idéznek. Olyan művészt sejtünk mögöttük, aki személyes érzéseit univerzális dolgokban értelmezi, megnyugvást találva állandóságukban.

Az Ősanyák című kép kifürkészhetetlenül hajlongó nőalakjai talán baljóslatúak lennének a vörös háttéren, de a kályha melege hasonló pirosát látva inkább a biztonsággal azonosítjuk őket.

A rövid címek több esetben segítik az eligazodást: ha nem látnánk a Földimádók feliratot a kétrét görnyedt figurák alatt, azt hihetnénk, Raud a földművelők szenvedését jeleníti meg a harmonikus táj ellenében. Így viszont ez az alkotás is beilleszkedik a madarak, hajók és fák csendes-nyugodt sorába. Semmi nem tűnik légből kapottnak, még a kontextus nélkül álló létra sem: részletek ezek, az otthonosság vagy rácsodálkozás részletei, amelyeket „a gyűjtő” a számontartandó dolgok közé emel.

Raud mintha a város zajában is összhangban lenne a természettel: Városi éjszaka című képén nem a szmogszürkén átütő neonfényeket, hanem a házak közé ereszkedett csillagokat látunk. Az ember aprócska, de a természet nem elnyomja őt, hanem ámulatra hívja.

Kovács Laura

Személyes benyomások Anu Raud szimbólumairól

Az Anu Raudról szóló kiállítás nagyon szépen mutatja be, hogy a hagyományok és a kézművesség nemcsak tárgyi alkotásokat jelentenek, hanem egyfajta szellemi örökséget is.

A *Koda*, az *otthonunk* a nomád népeknek azt a fajta életmódját festi le, amikor a csillagok alatt léteznek. Ez a létezés hol romantikus, máskor kemény is lehet. Értékeltem azt a részt, ahol a szerző saját élményeit, tapasztalatait építette a történetbe, ezzel is érdekesebbé, valóságosabbá téve az írást.

A családi otthon szerepét testesíti meg a *Csűrősház*. Nem csupán egy tárgyról van szó, hanem a családi melegség, összetartozás szimbóluma is egyben. A valódi otthont megjeleníti jóban, rosszban, betegségben, egészségben.

A *Pikk jalg*, avagy a „Hosszú láb utca” c. műben megismerkedhetünk egy szőnyeg születésének történetével, illetve azzal, hogy mi adta az inspirációt. Anu Raud feleleveníti életének fontos helyszíneit is, ezzel érzelmi vonalat adva a történetnek. Emlékeiből idézi a piros tetős házakat, a macskaköves utcákat is.

A *Kesztyűfák* című részben a szerző leírja miképpen látja az öreg fákat ég felé mutató kezeknek. Az emberi lét és a természet kapcsolata az, ami ebben a részben kiemelkedő szerepet kap.

Egy visszaemlékezés a *Tengerország*, melyben két kötött szőnyeg a tengerhez kötött emlékeit idézi a szerzőnek, ahogy figyelte a tenger állandó mozgását, a halászokat és a hajókat. A kenyér és hering az egyszerű, mégis tartalmas élet szimbólumai.

A *Szabadság* rövid vers, melyben a költő a felszabadulás érzéséről számol be. Átadja mind a múlt szenvedését, mind pedig e szenvedés végének, a megkönnyebbülésnek örömét. Habár természetesnek vesszük a szabadságot, csak akkor tudjuk igazán értékelni, miután megfosztottak tőle minket.

Dorogi Zsófia

✱

Egyetemi Anyanyelvi Napok

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1991 óta minden évben más-más tanszék rendezi meg az anyanyelvi napokat, ebben az évben a Finnugor Tanszék következett. A program sok érdekes, finnugor szempontból fontos témát kínált, amelyekről érdemes lapunkban is szót ejteni.

Különösen az első napra (március 12.) tervezett *Az uralisztika műhelyéből* összefoglaló címmel meghirdetett előadások tündek érdekesnek. Úgy alakult, hogy a szerda délelőtti programból most csak az előadók nevét és az előadások címét tudjuk közölni. A sort Bereczki

András tanszékvezető nyitotta meg *Az észtek és a többi balti finn nép őstörténetéről* szóló előadásával.

Őt követte Salánki Zsuzsa, aki arra az izgalmas kérdésre kereste a választ, hogy *Élnek-e nyelvükben a kis finnugor népek?* F. Gulyás Nikolett *A komi-permjak nyelv a 21. században* címmel tartotta meg előadását, Antal M. Gergely pedig arra a kérdésre kereste a választ, hogy *Hány komi és hány udmurt nyelv van?* A délutáni és a további programokról Kubínyi Kata készített beszámolót, amiért fogadja őszinte köszönetünket. *A szerk.*

*
* *

Az uralisztika műhelyéből című előadás-sorozat az ebédszünet után Vít Adamovský *Pápay József kalandos szibériai utazása* c. beszámolójával folytatódott. Adamovský a prágai Károly Egyetem magyar szakán tanult, majd néhány éve Erasmus-ösztöndíjasként az ELTE Finnugor Tanszékén obi-ugor nyelvekkel kezdett foglalkozni. Jelenleg a tanszék doktorandusza, disszertációját Csepregi Márta vezetésével Pápay József feldolgozatlan hanti nyelvű hagyatékáról írja. Választékos és elegáns magyarsággal megtartott előadásában ismertette a harmadik, Pápayt is magában foglaló Zichy-expedíció létrejöttének körülményeit, Pápay északi hantikhoz tett 1898–99-es különútját és hagyatékának utóéletét. Mint elmondta, munkájának célja a nyomdakész Pápay-féle hanti szövegek folklorisztikai-stilisztikai elemzése, átírása és sajtó alá rendezése.

Pápayé után a közönség Schmidt Éva hagyatékával ismerkedhetett meg Csepregi Márta részletgazdag, színes és érzelemdús előadásában, amely nemcsak a diákok számára lehetett lebilincselő élmény és lenyűgöző információforrás, de Schmidt Éva egykori kollégáinak is sok érdekességgel szolgált Schmidt Éva pályakezdéséről, a hanti nyelvvel való ismerkedéséről, hantiföldi utazásairól, felfedezéseiről, majd az általa 1991-ben alapított Északi Hanti Folklor Archívum működési elveiről, munkamódszereiről, eredményeiről, szerepéről az obi-ugor tudományos élet megindításában, valamint hagyatékának sorsáról: a hagyatékkezelés különböző fázisairól (másolás, hazahozatal, gondozás) és a feldolgozás és a közreadás jelenlegi állapotáról. Kiragadnék néhány számomra új és/vagy emlékezetes mozzanatot az elhangzottak közül: Éva egyetemi hallgatóként a leningrádi óralátogatás és konzultációk mellett hantira fordított partizánregényekből is tanulta a nyelvet, és a Szibériába való eljutást megkönnyítendő még a Komszomolba is belépett; Archívuma volt az egyetlen hanti nyelvű állami intézmény az egész autonóm körzetben; munkatársai idővel feladták az archivált hanti szövegek oroszra való fordítását, mert a tartalom és forma konvertálásába belefájdult a fejük.

A következő előadást Markku Nikulin finn lektor tartotta, „A finn kétnyelvűség (és az anyanyelvek a finn nyelvpolitikában)” címmel. Ez az előadás is lehangoló információmennyiséget tartalmazott, amely az előadó bámulatos magyartudásának és magyarokat is megszégyenítő pergő beszédének köszönhetően még éppen belefért a rendelkezésre álló szűk időkeretbe. Finn kétnyelvűségen történelmi okokból elsősorban a finn és a svéd nyelv viszonyát értjük, de az előadás kitért a számik, a jelnyelvűek, a romák, a zsidók, a tatárok, a karjalaiak, valamint az új nyelvi kisebbségek (oroszok, észtek stb.) nyelvi helyzetére is.

A történelmi és jogi háttér, valamint a releváns statisztikai adatok áttekintése után hallhattunk arról, hogy hogyan érvényesülnek (vagy néha hogyan nem) a svédek nyelvi jogai a közoktatásban, felsőoktatásban, az egészségügyi, szociális és kulturális szférában és a hadseregben, és hogy hogyan viszonyul mindehhez a finn többség. Ami a többi kisebbséget illeti, megtudhattuk többek közt, hogy a cigányok, zsidók és tatárok közül már szinte senki nem használja eredeti nyelvét, ezzel szemben a karjalai beszélők száma növekvőben van. Nikulin végül kitért a többségi nyelv helyzetére is: a finnt sok területen kiszorítani látszik az angol, ráadásul újabban olyan provokatív vélemények is borzolják a finn nyelv jövője iránt aggódók kedélyét, mint az, amely szerint a finn nyelv terhet jelent a társadalomnak, ezért a nyelvtenát meg kell változtatni.

A délutáni ülésszakon utolsónak Kubínyi Kata tartott előadást „Kollektív és partitív kvantorok komplementáris eloszlása az alanyi funkcióban a magyarban (némi kitekintéssel más uráli nyelvekre)” címmel. A cím arra a megfigyelésre utal, hogy a partitív értelmű *kettőnk*-, *kettőtök*-, *kettőjük*-féle birtokos személyragos kvantorok nemigen fordulnak elő alanyi szerepben, ezt a funkciót a kollektív értelmű *ketten*-féle *-An* ragos kvantorok töltik be helyettük. Más szóval a *Húsz diák jelentkezett a vizsgára, de kettőjük felmentést kapott a teljesítés alól* és a *Húsz diák jelentkezett a vizsgára, de ketten felmentést kaptak a teljesítés alól* mondatok közül az utóbbi tűnik jobbnak, különösen ha a *ketten* mellett megjelenik az előzményre való visszautalás is (*ketten közülük*). Erről az előadó a hallgatóság véleményét is kikérte; a közönségzavazatok ugyan a vártnál nagyobb szórást mutattak, de mindent összevéve alátámasztották az eloszlásra vonatkozó megállapítását. Az előadás a továbbiakban a következő kérdésekre keresett választ: 1) Alanynak minősíthető-e a fenti példában szereplő *ketten*? 2) Mi indokolhatja a partitív → kollektív váltást az alanyi szerepben, és milyen alternatívái vannak ennek az eljárásnak más finnugor nyelvekben?

A rendezvény első napjának zárásaképp Salánki Zsuzsa moderálásával beszélgetést hallhattunk arról, hogy milyen haszna lehet a mesterséges avagy társintelligenciának a nyelvészeti kutatásokban és a nyelvészeti tárgyak oktatásában. A beszélgetés mottója így szólt: „Az éaj itt van velünk, és itt is marad”. A felkért résztvevők Bóna Judit egyetemi tanár (Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék), Simon Gábor egyetemi docens (Mai Magyar Nyelvi Tanszék), vala-

mint a Finnugor Tanszék képviselőjében Simon Valéria nyelvész és F. Gulyás Nikolett adjunktus voltak.

Bóna Judit a beszéstudományi felhasználásokra említett példákat, amelyek közül nem egyet az orvostudomány is alkalmaz (pl. beszédzavar-diagnosztika és -terápia). Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a mesterséges intelligencia csak megkönnyítheti, de nem válthatja ki az emberi, orvosi munkát.

Simon Gábor többek között a metafora-kutatás területéről hozott példát: szerinte az általuk betanított metafora-felismerő és -osztályozó szoftver segítségével nemcsak minimalizálható lesz az emberi munka, de meglepő módon még pszichiátriai hozadéka is lehet ennek a fejlesztésnek, mivel segíthet az öngyilkosságra készülők metaforikus segélykéréseinek a felismerésében s így a tragédia megelőzésében. Ugyanakkor Simon szerint a mesterséges intelligenciát valójában nem arra kéne használnunk, hogy könnyítse, gyorsítsa stb. a munkánkat, hanem arra, hogy elvégezze helyettünk azt, amire mi magunktól nem lennénk képesek.

Simon Valéria ezzel szemben arra hívta fel a figyelmet, hogy a finn szakirodalomban egyre több hangsúlyt kap a kiterjesztett intelligencia (*augmented intelligence*, finnül *tukiäly* 'segélyintelligencia') fogalma; ezen a mesterséges intelligenciának (finnül *tekoäly* 'művi intelligencia') azon változatát értik, amelynek célja éppenséggel az ember segítése, nem pedig helyettesítése. Ő a nyelvtanításban példamondatok, társalgási gyakorlatok, meghatározott témájú és terjedelmű dialógusok gyártására használ csevegőrobotot, de Bóna Judithoz hasonlóan azt vallja, hogy a tudás megszerzése nem váltható ki ezekkel az eszközökkel, hanem mindenkinek meg kell szenvednie érte.

F. Gulyás Nikolett többek között a fordítóprogramok nyelvtanuláshoz, ill. egyes (kézíratos, roncsolódott szövegekre specializálódott) szövegfelismerők nyelvtörténeti hasznosságát említette pozitív példaként, miközben a mesterséges intelligencia hallucinációiról, melléfogásairól és egyéb korlátairól is megosztotta néhány tapasztalatát.

A beszélgetést nagy figyelem kísérte, és több érdemi hozzászólás követte a közönség részéről.

Összességében elmondható az első napról, hogy bármilyen hosszúnak és fárasztónak tűnt is a programja, a népes és nagyjából fiatalokból álló hallgatóság szokatlanul nagy érdeklődést tanúsított iránta, és kitartott a nap végéig.

Pozitív visszhangja volt a második nap rendezvényeinek is. Dél előtt finnugor nyelvekkel és kultúrákkal ismerkedhetett a közönség, majd megnyitották „A magyar–észti diplomáciai kapcsolatok” c. fotókiállítását. Én a délutáni interaktív programon vettem részt, amelyet a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet tudományos diákkörei szerveztek. A zsúfolt terem különböző pontjain számos diákműhely (finnugrisztikai, funkcionális nyelvészeti, nyelvtörténeti, fonológiai, dialektológiai, névtani, jelnyelvi stb.) fogadta a tudásukat kipróbálni vágyó

hallgatókat, oktatókat és más érdeklődőket, akik, ha kiállták a próbát, jutalmul süteményt, matricát, emléktárgyat stb. kaptak. A legszellemesebb díj alighanem a fonológusok lemosható svá-betűje volt, amelyet egy félbevágott és mesterien kifaragott krumplival pecsételtek a helyesen válaszolóknak csuklójára.

Kubinyi Kata

Tovább a Borostyánkőúton

Könyvbemutató a Báthory téka új kötetéről

2025. május 15-én, csütörtökön este hat órakor immár harmadik alkalommal került sor könyvbemutatóra a budapesti Józsa Galériában, a Báthory téka könyvkiadási program keretében. A rendezvény újabb állomása volt annak a tudományos és kulturális együttműködésnek, amely a Collegium Fenno-Ugricum (Badacsony) és a Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak) közös kezdeményezéseként valósul meg Borostyánkőút – Közép-Európa címmel. A projekt célja egy kiterjedt közép-európai térség – az Alpok–Adria régiótól a Baltikumig, valamint Észak-Európa finnugor térségeiig – komplex kulturális és történeti vizsgálata, kitekintve az oroszországi finnugor régiókra is. A projekt megvalósítását a Tokaj-Hegyalja Egyetem biztosítja, szakmai partnerként pedig a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete is közreműködik. A projekt vezetője, ötletgazdája és az est házigazdája Pusztay János, professzor emeritus, nyelvész, műfordító.

A Borostyánkőút projekt három alappillére a tudományos könyvkiadás, nemzetközi konferenciák szervezése, valamint a felsőoktatási programfejlesztés. Az eseményen ismertetett kiadványok a projekt első pilléréhez, a Báthory téka könyvsorozathoz kapcsolódnak. Eddig négy könyvsorozat indult útjára: Hungaro-Baltica, Minoritates, Literatura – Studia, valamint Literatura – Opera, melyeket 2025 őszétől a történeti és kulturális útvonalakat feldolgozó Borostyánkőút (Bernsteinstraße – Amber road), és a közép-európai országportrékat bemutató Országút kör követi.

A mostani eseményen a Minoritates, a Literatura – Studia, és a Studia – Opera sorozatok legújabb kötetei kerültek bemutatásra.

A Minoritates sorozat negyedik kötete, „Zeneművészeink Északon” címmel, a svédországi, norvégiai és finnországi magyar származású zeneművészek életútját és munkásságát térképezi fel. A kötet a zenei emigráció társadalomtörténeti

vonatkozásaira is reflektál, miközben a művészek identitásalakulására és hálózataira is rávilágít. A mű több interjút is tartalmaz magyar vagy magyar származású Észak-Európában élt vagy élő zenészekkel. A kötet összeállítója a Lundban élő Tar Károly író, szerkesztő.

Az ötödik kötet, „Magyarok Skandináviában – Finnországi magyarok”, tematikusan sokrétű tanulmánygyűjtemény. Demográfiai és bevándorlástörténeti adatokat tár az olvasó elé, bemutatja a finnországi magyar szervezeteket, egyházi és kulturális közösségeket, valamint részletes képet ad a származásnyelvi oktatás helyzetéről. Külön fejezetek foglalkoznak a meghatározó finnországi magyar és magyar származású tanárok, oktatók, egyházi személyek és művészek tevékenységével a 20. század első felétől napjainkig. A kötetet Kovács Magdolna állította össze.

A *Minoritates* sorozat hatodik kötete, a „Nemzetiségek régiója”, Zemplén, Kelet-Szlovákia, Kárpátalja, Partium és Bánság térségét vizsgálja. A 294 oldalas kiadvány nemcsak a magyarság helyzetét, hanem a régióban élő más kisebbségek múltját és jelenét, anyanyelvhasználati gyakorlatát is bemutatja. A kötet külön értéke, hogy a harmadik fejezetben a szerzők személyes családtörténeti aspektusból is rávilágítanak a térségekre. A tanulmányok kritikai szemlélettel elemzik a régiók társadalmi változásait, a szerzők gyakran negatív hangvételben reflektálnak az asszimilációs tendenciákra és a kisebbségi oktatás problémáira.

A *Literatura – Studia* sorozat második köteteként jelent meg az „In memoriam Arvo Valton” című tanulmánygyűjtemény, amely a 2024-ben elhunyt észt írónak Arvo Valtonnak állít emléket, aki finnugor nyelvekből is sok jelentős művet fordított észtre. A kötet a 2024 decemberében megrendezett Arvo Valton nemzetközi emlékkonferencia anyagát tartalmazza. Az előadók észt, finn, francia, mari, udmurt és magyar szakemberek voltak. Az előadások észtül, finnül, udmurtul, mariul hangzottak el, ill. jelentek meg, de a kötet Függelékében magyar fordításban is olvashatók. A tanulmányok Valton költészetének finnugor vonatkozásaira, kulturális közvetítő szerepére, valamint magyar nyelvre fordított műveire összpontosítanak. Jaan Undusk tanulmányát Sild Orsolya, a többi tanulmányt Pusztay János fordította.

A Valton-emlékének szentelt másik kötet a *Literatura – Opera* sorozat második kötete, amely Arvo Valton „félperces” miniatűrjeit tartalmazza – ezek tematikájukban társadalmi kérdésekre reflektálnak, gyakran fekete humorral, szatirikus csattanóval. A kötetben az összes mű szerepel eredeti észt nyelven és magyar fordítással. A kötetet Pusztay János fordította és látta el előszóval, ezzel is megemlékezve Arvo Valton munkásságáról és tartalmas életútjáról.

A Báthory téka sorozataiban eddig megjelent tizenhárom kötet az ELTE Finnugor Tanszékének könyvtárában, valamint az interneten is elérhető (<https://www.unithe.hu/RTMT-kiadvanyok>). A kötetek Árkossy István festőművész, grafikus tervezte védőborítóján található fülszövegek betekintést adnak a

sorozatok tudományos és ismeretterjesztő célkitűzéseibe, a kötetek utolsó oldalain szerepel a teljes sorozat addigi bibliográfiája is.

A könyvkiadási programot kiegészítő második pillért, a nemzetközi konferenciák alkotják. 2024-ben négy rendezvényre került sor, 2025-ben három várható.

A harmadik pillér, az oktatási komponens várhatóan a 2025/26-os tanévben indul el Sárospatakon. Ez a képzési program egyedülálló lehetőséget nyújt a térség kulturális és történeti összefüggéseinek elmélyült tanulmányozására.

Sild Orsolya

A 37. Finnugor Szeminárium

Az idei Finnugor Szemináriumra a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke szervezésében május 30-án és 31-én került sor. Ez volt a hetedik szeminárium, amelyet a debreceni kollégák rendeztek, a tőlük megszokott magas színvonalon. Nem rajtuk múlt, hogy a programban az utolsó pillanatban változások voltak. A kieső előadásokat szerencsére sikerült megfelelő módon pótolni.

A péntek délutáni ülés a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában Németh Endre genetikus előadásával kezdődött. *Újabb kérdések az urálik eredetével kapcsolatban* címmel az előadó az archeogenetika⁶ eredményeit ismertette. Szó volt az anyai és apai vonal eltéréseiről, a migráció és a házassági szokások⁷ hatásáról, az urálik ősi kapcsolatairól jukagirokkal, eszkimókkal, altajiakkal és indoirániakkal. Lényegében ugyanezekről a kérdésekről szól Németh Endre előző számunkban (FV 2025/1: 8–18) megjelent társszerzős cikke.

Izgalmas kérdéssel foglalkozott Szeifert Bea az Archeogenomikai Intézet munkatársa. *A honfoglalás kori népesség uráli gyökerei a legfrissebb archeogenomikai eredmények tükrében* c. előadásában néhány genetikai alapfogalom ismertetése után, bemutatta a DNS kutatás munka-folyamatát, megemlítette az apai ágon kimutatható és az uráli népekre jellemző N-haplocsoportot, valamint

⁶ Archeogenetika: a régészet és a genetika összekapcsolása. A régészek által feltárt sírokból nyert DNS vizsgálata segítségével kutatják a genetikusok a népek rokonsági viszonyait és vannak le őstörténeti következtetések.

⁷ Biztosnak tűnik, hogy tilos volt a közeli rokonok házassága. Ez a tilalom természetesen fokozta a genetikai keveredést.

azt, hogy a mai magyar lakosság genomjában csak 3-5% kelet-eurázsiai komponens mutatható ki. A honfoglalók esetében ennek aránya sokkal magasabb, vagyis a honfoglalás óta eltelt bő ezer évben a magyar népesség genetikai állománya jelentős mértékben megváltozott.

A kávészünet után Szeverényi Sándor a szegedi finnugor tanszék vezetője kapott szót. Az *ugor–török háború a korabeli sajtó tükrében* c. előadásában elmondta, hogy az „ugor–török háború” kifejezés 1883-ban keletkezett, annak a harcias stílusú vitának a megjelölésére, amely a magyar nyelv finnugor, illetve török eredetét valló tudósok között folyt 1882 és 1884 között. Az előzményekhez tartozott Vámbéry Ármin cikke 1869-ben a magyar–török szóegyezésekről, Budenz József éles kritikája Vámbéry cikkéről, majd 1882-ben Vámbéry könyve a magyarok eredetéről. A vita nemcsak a folyóiratokban és az akadémián folyt, hanem nagy port vert fel a napilapokban, sőt a vicclapokban is, mint azt az előadó néhány példán bemutatta.

Bereczki András az ELTE tanszékvezetője *Arvo Valton műveinek magyarországi fogadtatásáról* beszélt. A tavaly nyáron elhunyt kiváló észt írónak 1969 óta jelentek meg egyes művei, főleg novellái magyarul, legutóbbi kötete idén tavasszal. 2024 decemberében Badacsonyan rendeztek emlékülést Valton tiszteletére. Ezen hangzott el először Bereczki András előadása. Az ülés anyaga nyomtatásban is megjelent, részletes ismertetésére következő számunkban visszatérünk. Itt csak annyit mondanék el, hogy Valton nemcsak íróként hagyott hátra hatalmas életművet, hanem műfordítóként, a finnugor irodalmak észtországi népszerűsítőjeként is rendkívülit alkotott. Néhány évig a Finnugor Írószövetség elnöke is volt.

Fontos és mindnyájunkat érdeklő kérdéssel foglalkozott Lajos Panna középiskolai tanár, debreceni doktorandusz *A finnugor nyelvrokonság megjelenése a középiskolai nyelvtankönyvekben* c. előadásában. Az előadó két 11. osztályos nyelvtankönyvet vizsgált meg. Ezekben, bár minimális terjedelemben, szó esik a nyelvrokonságról, és bizonyításáról, az alapszókincsről, de a hunhagyományról és a magyar nyelv gyökszerkezetéről is, valamint a családfamodell kritikájáról is. Az előadás meghallgatása után bennem az a benyomás alakult ki, hogy a vizsgált tankönyvekben kifejezetten megalapozatlan állítások nincsenek, de bizonyos hangsúlyeltolódás megfigyelhető. A tanáron múlik, hogy mennyire érvényesül a tudományos álláspont.

Kelemen Ivett a debreceni tanszék adjunktusa és tanítványa Ludvig Ádám tartotta a következő előadást *A számi írásbeliség első lépései: Isaac Olsen munkássága*. A norvég származású Olsen a 18. század első felében működő misszionárius és vándortanító volt, aki megtanult számiul és elsősorban a számik között működött. Egy vaskos kézzel írt kötet maradt utána, amelyben feljegyzések vannak a számik kultúrájáról, mitológiájáról, szertartásairól. Összegyűjtötte a számi istenek és áldozati helyek nevét, közli a Miatyánk számi fordítását és

néhány soros vallásos verset számi nyelven. Így bizonyára a számi írásbeliség elindítójának tekinthető.

Idén tavasszal töltötte be 60. életévét Maticsák Sándor a debreceni finnugor tanszék professzora. Ebből az alkalomból a szemináriumon Keményfi Róbert a bölcsészkar dékánja köszöntötte, röviden bemutatva életrajzát, tudományos munkásságát, egyetemi közszereplését és ismeretterjesztő tevékenységét. Kelemen Ivett fotókat mutatott az ünnepeltről, szólt főbb műveiről és számadatokkal is alátámasztotta Maticsák Sándor tudományos elismertségét. Az ünnepelt tiszteletére jelent meg a tanszéki sorozat, a FUD 32. kötete, amelyet a három szerkesztő Kelemen Ivett, Keresztes László és Zaicz Gábor mutatott be a jelenlevőknek. Ebben 56 szerző 52 cikke olvasható.

A budapesti észt nagykövetség nevében Anu Kippasto konzul köszöntötte Maticsák Sándort, aki meghatottan köszönte meg a méltatásokat.

Itt említettem meg, hogy a délután folyamán megtekinthető volt egy válogatás Seres László gyűjteményéből, ez finnugor vonatkozású leveleket, kéziratokat és könyveket tartalmaz.

Jó hangulatban zajlott a péntek esti közös vacsora, amely alkalmat nyújtott régi közös emlékek felidezésére és új ismeretségek kialakítására is.

A szeminárium szombat reggel az egyetemen folytatódott. Először az MTA Uráli Nyelvészeti Munkabizottsága és az ICFUC⁸ Magyar Nemzeti Bizottsága tartott együttes ülést. A résztvevők Sipos Mária javaslatára elfogadták, hogy ezentúl a Munkabizottság is bekapcsolódjon a Finnugor Szemináriumok szervezésébe. Szó volt továbbá az ideai tartui kongresszusról. Az erre kiutazóknak az MTA összesen 1,5 millió forint támogatást nyújt. Élénk eszmecsere alakult ki a következő, 2030-as kongresszusról, amelyet Magyarországnak kell megrendeznie. Ezzel kapcsolatban több javaslat is elhangzott, de határozat végül nem született, bár augusztusban a magyar küldöttségnek már kész elképzeléssel kellene Észtországba utaznia. Reméljük, az illetékesek komolyan veszik feladatukat és a javaslat időben elkészül.

Tíz órától a szeminárium előadásokkal és könyvbemutatókkal folytatódott. Csepregi Márta röviden bemutatta a *Schmidt Éva Könyvtár (SÉK)* korábban megjelent hat kötetét, amelyekről annak idején lapunkban mi is beszámoltunk. (Legutóbb éppen Csepregi Márta, 1. FV XXIX (2024)/2: 8–11.) A legújabb, hetedik kötet 2024-ben jelent meg, címe *Lemenő nap arany hajfonata* és a Schmidt Éva által 1980–82-ben gyűjtött egyéni énekeket tartalmazza, 14 adatközlőtől 57 éneket. Az énekek meghallgathatók a Schmidt Éva Archívum honlapján. A kötetben olvasható Sipos Mária bevezető tanulmánya. Az előadó szólt még arról, hogy terveik szerint a SÉK a következő években további öt kötetet fog gyarapodni.

⁸ ICFUC = a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottsága angol nevének rövidítése.

A következő előadó, Adamovsky Vít Prágában szerzett magyar szakos diplomát és jelenleg az ELTE doktorandusza. Az előadó Pápay József hanti gyűjtésének feldolgozásával foglalkozik. Pápay József 1899-ben szibériai gyűjtőútján fejtette meg Reguly Antal hanti szövegeit és maga is terjedelmes hanti népköltészeti anyagot gyűjtött. 1931-ben bekövetkezett haláláig sem Reguly, sem a saját anyagát nem tudta teljes terjedelmében publikálni. Reguly gyűjtését végül Zsirai Miklós és Fokos Dávid tette közzé, Pápay anyagából pedig egy kötetnyit publikált Erdélyi István. Többi anyaga azonban kéziratban maradt, letisztázott, olvasható formában. Debreceni professzorsága idején Vértes Edit fotómechanikus formában kiadta a Pápay kéziratokat nyolc kötetben. Az így hozzáférhetővé vált anyag feldolgozáshoz kezdett hozzá az előadó. Egyelőre *A Nadym folyó melléki nép éneke* c. 636 soros hőséneket elemezte, összehasonlítva azt más rokon szövegekkel.

Ezután következett Simoncsics Péter előadása, amely az előzetes programban nem szerepelt. Az előadó felidézte Lazíczius Gyulának a harmincas években kialakított felfogását a magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszeréről és összekapcsolta azt a nemrég elhunyt Tálos Endre elméletével a magánhangzók körforgásáról.

Máthé Levente (ELTE) Bereczki András *Északi példák. Csekey István írásai az észt és finn történelemről* c. könyvét mutatta be. Erről a műről ismertetést közöltünk lapunk előző számában (37–39).

Szeverényi Sándor a tavaly és az idén Szegeden kiadott könyvekről beszélt. Megjelent *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* c. sorozat XII. része, továbbá az *Értelem és érzelem: Írások Sipőcz Katalin Tiszteletére* c. kötet, valamint az evidencialitással kapcsolatos angol nyelvű feladatgyűjtemény és bibliográfia és egy orosz nyelvű, a nganaszán folklórt bemutató kötet. A könyvek megtalálhatók a szegedi finnugor tanszék honlapján, illetve a SzTE ebook oldalán.

Agyagási Klára a debreceni egyetem nyugalmazott professzora annak idején Bereczki Gáborral dolgozott a mari etimológiai szótáron és kezdett foglalkozni az orosz–mari nyelvi kapcsolatokkal. Hetvenedik születésnapja alkalmából összegyűjtötte és egy orosz nyelvű kötetben kiadta a témával foglalkozó tanulmányait. A kötetet Maticsák Sándor mutatta be, hangsúlyozva, hogy Agyagási eredményei turkológiai, ruszisztikai és finnugrisztikai szempontból is figyelemre méltók.

A szeminárium Kelemen Ivett zárszavával ért véget, aki bejelentette, hogy a jövő évi szemináriumot a Nyelvtudományi Kutatóközpont Uralisztikai kutatócsoportja szervezi.

Csúcs Sándor

✱

Beszámoló a XIII. finnugrisztikai téli egyetemről

2025. február 17. és 22. között került megszervezésre a XIII. finnugrisztikai téli egyetem, ezúttal a Bécsi Egyetem finnugor tanszékén. Noha az idén az elmúlt évekhez képest kevesebben jelentkeztek, az egyhetes programon a bécsi szervezőkön kívül a Szegedi Tudományegyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem finnugrisztika szakos hallgatói is eléggé nagy számban vettek részt, rajtuk kívül több ország finnugristái és nyelvészei is jelen voltak: érkeztek hallgatók és oktatók Németországból, Finnországból és Észtországból is. Az esemény hibrid formában zajlott, ezért Olaszországból és távolabbi helyekről, mint például Kanadából is követhették a hallgatók az előadások anyagát.

Ahogy az a téli egyetemen szokás, hétfő délelőttől szombat délelőttig különböző előadásokon és szemináriumokon vettünk részt, miután vasárnap egy kötetlen találkozás során megismerkedtünk a program többi résztvevőjével. Az idei téli egyetem kétféle workshopból, három vendégelőadásból, mindennapi nyelvórákból és egy hallgatói kollokviumból állt.

Az egyik vendégelőadó, Rogier Blokland, az Uppsalai Egyetem professzora az első számi nyelvű írott szöveggel keltette fel a közönség figyelmét, míg a másik, Gerson Klumpp, a Tartui Egyetem Finnugor Tanszékének tanszékvezetője az uráli nyelvekben használt diskurzus-partikulákról beszélt.

Mint minden évben, idén is lehetőség kínálkozott közelebből megismerni egy uráli nyelvet. Az elmúlt három év téli egyetemeinek nyelvtörténeti vonatkozású kurzusai után tapasztalhattunk egy kis változatosságot, hiszen ezúttal az adott nyelvek főleg szinkrón szempontú bemutatása volt a cél, így az alapvető nyelvtani jellemzőikkel és kommunikációs frázisaival ismertettek meg minket. Ami még újdonságnak számított az idei egyetemen, hogy a résztvevők két nyelv közül választhattak, amelyet aztán a hét minden napján tanulhattak: a manysi nyelvet Daria Zsornyik a müncheni Ludwig-Maximilians-Universitát PhD-hallgatója oktatta, a karjalait pedig Johanna Laakso, a Bécsi Egyetem professzora. Mindkét nyelv iránt volt számos érdeklődő, a magyarországi hallgatók is két csoportra bomlottak, sokan manysit tanultak, de voltak, akik inkább a karjalai kurzus mellett döntöttek. Az egyik csoport a hét végére megtudta, hogyan mutatkozunk be manysiul és hogyan formálunk mondatokat ezen a nyelven, valamint részletesen hallott a manysik kultúrájáról és mindennapi életéről, sőt, még egy manysi nyelven alkotó kortárs rapper, Bizzo munkásságával is megismerkedhetett. Ezzel párhuzamosan a másik csoport betekintést nyert a karjalai nyelv és nyelvjárásai történeti fejlődésébe, valamint fonológiai és morfológiai sajátosságaiba, különös tekintettel a névszóragozásra és az ahhoz kapcsolódó morfofonológiai jelenségekre. A kurzus átfogó képet nyújtott a karjalai nyelv 20. századi történeti és társadalmi hátteréről, különösen a második világháború nyomán végbement

népességmozgások és asszimilációs folyamatok hatásairól, illetve a beszélők jelenlegi szociokulturális helyzetéről és a mai fiatalok karjalai nyelvhez és örökséghez való viszonyáról is. Az órákat hangfelvételek és zenehallgatás színesítette, valamint kísérleteztünk egy online fordító karjalai nyelvtudásával is (lásd: <https://neurotolge.ee/>).

A hét folyamán elvégeztünk két, három másfél órás alkalmat magában foglaló workshopot is, amelyet már minden hallgató ugyanúgy abszolvált. Hétfőn és kedden Denys Teptiuk a Tartui Egyetem kutatója szakterületét ismerhettük meg részletesen, az idéző stratégiákat, valamint a függő beszéd a jellemzőit. A bevezető elméleti előadásokon megtudhattuk, mi történik tulajdonképpen a függő beszédben, az uráli nyelvekben milyen példák figyelhetők meg rá, illetve e jelenség milyen más nyelvi kategóriákkal függhet össze (pl. evidencialitás). A workshop gyakorlati részét csoportmunka képezte – a cél egy kutatási terv elkészítése volt, amely figyelembe veszi, hogy mit lehet pillanatnyilag tudni a szakirodalom alapján a csoport által választott nyelv idéző stratégiáiról, majd ehhez kapcsolódó, a jövőben megválaszolandó kérdéseket kellett feltenni és ezeket prezentálni a többi résztvevő számára. A csoportok az uráli nyelvcsalád számos nyelvét megvizsgálták a megadott paraméterek alapján, így sok új információval gazdagodtunk. Szerdán és csütörtökön teljesen más vizekre evezünk, és az uráli nyelvekre történő bibliafordításokkal foglalkoztunk. Ekkor is csoportokban folyt a munka: két csoport a finnségi, illetve számi nyelvekkel foglalkozott, ezen kívül volt egy keleti finnugor, valamint egy szamojéd nyelveket vizsgáló csoport is. Mindenki saját szempontjai alapján haladt, a csütörtök délelőttöt pedig eredményeink megosztásával töltöttük.

A 2025-ös téli egyetem a hallgatói kollokviummal zárult le, amelyen többen is előálltak saját beszámolóval, vagyis saját kutatási témájukat mutatták be. Egy-egy kiselőadásra összesen 15 perc jutott. Pénteken a magyarországi hallgatók közül Tóbiás Eszter Napsugár (ELTE) a komi-permjákban használt múlt időkről tartott kiselőadást, Pataki Júlia (SZTE) pedig a manysi testtartásigék kvázikopula funkciójáról számolt be. Szombaton tovább folytatódott a kollokvium, Vojter Kitti (SZTE) a nganaszanban és a dolgánban használt mozgásigékről adott elő, Vít Adamovský (ELTE) pedig az északi hanti nyelvű kéziratok feldolgozásáról beszélt. Sild Orsolya (ELTE) a finnországi és észtországi tatárok nyelvében használatos bókokkal foglalkozott, Derényi Róbert (ELTE) prezentációja történelem szakos egyetemi hallgatók attitűdjeit és ismereteit térképezte fel a magyar nyelv uráli eredetéről, majd Kaiser Kamillának (SZTE) az udmurt nyelvújítási projektek hatásáról szóló előadásával fejeződött be a hallgatói kollokvium.

Az egyhetes téli egyetem alatt rengeteg új ismerettel és információval gazdagodtunk, miközben újra meg újra tudatosult bennünk, hogy mennyire fontos és tulajdonképpen sürgős feladataink vannak a finnugor, illetve uráli (főleg kisebb) nyelvek kutatása területén, hiszen az anyanyelvi beszélők száma egyre csökken,

és a rendkívül gazdag nyelvi, irodalmi és néprajzi örökséggel rendelkező uráli népek fennmaradása külső segítség nélkül szinte reménytelennek tűnik.

Vojter Kitti–Adamovský Vít–Derényi Róbert–Pataki Júlia–Sild Orsolya

✱

Krónika

2021 november végén védte meg Csepregi Márta *K. F. Karjalainen keleti hanti szöveggyűjtése 1899–1901 c. akadémiai doktori értekezését*. Erről, valamint Karjalainen életéről és munkásságáról beszámoltunk lapunk 2022. évi első számában (Finnugor Világ XXVII/1 11–18). Ehhez most annyit tennénk hozzá, hogy 2024 végén Finnországban megjelent a mű angol nyelvű változata *K. F. Karjalainen's Eastern Khanty Text Collection (1899–1901)* címmel. A könyvet a helsinki Suomalais-ugrilainen Seura (Finnugor Társaság) adta ki, méltán híres könyvsorozatának (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia – Mémoires de la Société Finno-Ougrienne) 279. köteteként. Angolra fordította Gugán Katalin és Sipos Mária.

Mint a kísérő szövegből megtudjuk, ez Karjalainen hagyatékának utolsó, eddig nem publikált része. Nyelvészeti és néprajzi jelentőségét az adja, hogy ez a legrégebbi keleti hanti szöveganyag, amelyben korábban ismeretlen műfajok is képviselve vannak. Csepregi Mártának köszönhetően az anyag immár bárki számára hozzáférhető.

* * *

Helsinkiben jelent meg 2024-es évszámmal a *Finnisch-Ugrische Forschungen* (= Finnugor Kutatások) c. folyóirat 69. kötete. A folyóiratot 1902-ben alapították és vitathatatlanul az egyik legszínvonalasabb finnugor nyelvészeti folyóirat. Német elnevezése ellenére ma már szinte kizárólag angol nyelvű cikkeket publikál. A folyóirat az internetről letölthető, tehát bárki számára hozzáférhető. Kedvcsinálónak megemlítek néhány tanulmányt, amelyek a kötet átlapozásakor felkeltették figyelmemet.

Maria Fedina (Komi language sustainability in urban Syktyvkar: Changes in the linguistic environment and language attitudes) arról ír, hogyan alakult a komi nyelv helyzete a komi fővárosban, milyen változások történtek az elmúlt évtizedekben az anyanyelv használatában és a vele kapcsolatos magatartásban.

A nálunk is jól ismert Sampsa Holopainen öt magyar, vitatott etimológiájú szót (*sok, orvos, tojik, üdül, ing*) vizsgál. Részletesen bemutatja és bírálja az eredetükkel kapcsolatos eddigi véleményeket és közli saját javaslatát is.

A kötetben három hosszabb ismertetés is foglalkozik a *The Oxford Guide to the Uralic Languages* c. 2022-ben megjelent vaskos kötettel, amelyről lapunkban is olvashattak.

Megemlítem még Sirkka Saarinen nekrológját kedves barátomról a 2023 decemberében elhunyt Valej Kelmakovról. A turkui egyetem nyugalmazott professzora nemcsak Kelmakov tudományos és oktatói tevékenységét értékeli, hanem vonzó emberi egyéniségét is felidézi.

*
* *

Lapunk más helyén is említés történik a *Schmidt Éva Könyvtár* 7. kötetéről. A kötet címe *Lemenő nap arany hajfonata ha kibomlik...* és a Schmidt Éva által 1980-ban és 1982-ben gyűjtött egyéni énekeket tartalmazza. A könyv bemutására 2025. április elsején került sor, az MTA Humán Tudományok Kutatóháza földszinti tanácstermében. A kötetet bemutatták a szerkesztők: Kacs Kovics-Reményi Andrea és Sipos Mária (HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont), valamint Vitalij Szigiljetov (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet), közreműködtek a Petőfi Sándor Gimnázium színkörösének diákjai. A rendezvény moderátora Szilágyi Zsolt tudományos főmunkatárs (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet) volt. A bemutatott kötet a helyszínen megvásárolható volt. A kötet részletes ismertetésére visszatérünk.

*
* *

Az ELTE Finnugor Tanszéke szemináriumot rendezett 2025. május 27-én *Az észti és lív irodalmi nyelv kialakulása. Szeminárium az észti és lív nyelvű könyv megjelenésének 500. évfordulóján* címmel. A megjelenteket a budapesti észti nagykövetség nevében Anu Kippasto konzul üdvözlölte. Bereczki András tanszékvezető az egyetemi észttoktatás múltjáról, valamint a magyar – észti kapcsolatokról beszélt. Köszöntötte továbbá Kubínyi Katát a tanszék nyugalmazott adjunktusát születésnapja alkalmából.

Ezután került sor az Észtországból érkezett kollégák előadásaira. Elsőként Karl Pajusalu a Tartui Egyetem professzora kapott szót. Pajusalu hazánkban is jól ismert alakja a finnugrisztikának, többször járt Magyarországon, részt vett a 2010-es piliscsabai finnugor kongresszuson is. Előadását észtiül tartotta *Pooltuhat aastat Eesti- ja Liivimaa raamatulugu* (Az észti- és lív földi könyvnyomtatás félezer éve) címmel. Bevezetőként elmondta, hogy 1525-ből származik az a feljegyzés, amelyben említés történik észti, lív és lett nyomtatott könyvekről. Ezért az idei év

Észtországban az észti irodalmi nyelv és a könyvnyomtatás éve, amelynek védnöke a köztársaság elnöke. Az év elején a *Keel ja kirjandus* (Nyelv és irodalom) c. folyóiratban számos tanulmány jelent meg erről a témáról. A folyóirat az interneten elérhető. Az első fennmaradt nyomtatott észti könyv, egy protestáns katekizmus töredéke, 1535-ből való. A nyomtatott irodalom a 17. században nyelvtanokkal és az újszövetség fordításával bővült, majd 1739-ben megjelent a teljes Biblia fordítása. A művek már a kezdetektől két, észti és déli észti irodalmi nyelven jelentek meg. Az előadó egészen 1918-ig, illetve az észti függetlenség kivívásáig követte az irodalmi nyelv fejlődését. Beszélt az első újságról, az észti szépirodalom születéséről és az első észti nyelvészek munkásságáról. Az ünnepi évnek saját honlapja is van (<https://raamatuaasta.ee/et>), amelyen észtiül és angolul olvashatunk a programokról, kiadványokról, eseményekről stb.

A következő előadó Sulev Iva a Tartui Egyetem és a Võru Intézet munkatársa volt. Előadásának címe *Lõunaesti vanemad ja uuemad kirjakeeled* (A délést régebbi és újabb irodalmi nyelvek). A régi délést irodalmi nyelv a tartui nyelv volt, amelyen a 17. századtól a 20. század elejéig jelentek meg könyvek. Az újabb irodalmi nyelvek a võru, a szetu és mulgi. Ezen a három nyelven beszélők száma az utóbbi időben nőtt, 2011: 102 ezer > 2021: 129 ezer. 70%-uk a võrut beszéli. Az első võru ábécéskönyv 1885-ben jelent meg, ma is folyik a nyelv tudatos fejlesztése, szótára is van. Az előadó szolt a szetu és a mulgi helyzetéről is.

A harmadik előadást Uldis Balodis tartotta angolul. Ő a Tartui Egyetem, illetve a Lett Egyetem Lív Intézetének munkatársa. *Livonian and Lutsi: the making of Finnic written languages in Latvia* (A lív és a lutsi: balti finn írott nyelvek Lettországon). Mint ismeretes a lív nyelv gyakorlatilag kihalt. Az a néhány tucat személy, aki ma beszéli, felnőttkorában tanulta meg. Lettországon a líveket őshonos népnek tekintik és támogatják a nyelv fennmaradását, vagy inkább újraélesztését. Lív nyelvemlékek a 19. századból vannak, Sjögren és Wiedemann gyűjtött lív anyagot. A lív nyelvnek két nyelvjárását ismerjük, a kurlandit és a salacát. Ez utóbbin az utóbbi években költői művek is születtek. Karl Pajusalu, írói nevén Kempfi Karl, verseit Pusztay János fordította magyarra és adta ki 2024-ben *Versben éledő* címmel a Báthory Téka Literatura-Opera c. sorozata első köteteként. Az előadásban említett másik nyelv a lutsi, a Lettországon beszélt déli észti nyelvjárás, amelyen már jelent meg ábécéskönyv.

Az előadások után lehetőség volt kérdések feltevésére. Kubínyi Kata vetette fel azt a kérdést, hogy az előadók a korábban említett nyelvváltozatokat *nyelvnek* nevezték, holott tudományos szempontból ezek inkább nyelvjárásnak tekinthetők. A válasz az volt, hogy a võru beszélői valóban tiltakoznak a *murre* 'nyelvjárás' megjelölés ellen. Ennek oka az lehet, hogy az észti (és finn) *murre* szó a *murdma/murtaa* 'tör' ige származéka, ami azt sugallja, hogy a nyelvjárást beszélők csak törik a nyelvet, s ezért ez terminus dehonesztáló.